

Urbana regeneracija lučkih gradova kroz projekt Europske prijestolnice kulture

Vukelić Krivošić, Luka

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:636649>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-22**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

SVEUČILIŠTE JURJA DOBRILE U PULI
FAKULTET EKONOMIJE I TURIZMA “DR. MIJO MIRKOVIĆ”

LUKA VUKELIĆ KRIVOŠIĆ

**URBANA REGENERACIJA LUČKIH GRADOVA
KROZ PROJEKT EUROPSKE PRIJESTOLNICE KULTURE**

Diplomski rad

Pula, 2023.

SVEUČILIŠTE JURJA DOBRILE U PULI
FAKULTET EKONOMIJE I TURIZMA “DR. MIJO MIRKOVIĆ”
DIPLOMSKI STUDIJ KULTURA I TURIZAM

LUKA VUKELIĆ KRIVOŠIĆ

**URBANA REGENERACIJA LUČKIH GRADOVA
KROZ PROJEKT EUROPSKE PRIJESTOLNICE KULTURE**

Diplomski rad

JMBAG: 0303080051, izvanredni student

Studijski smjer: Diplomski sveučilišni studij Kultura i turizam

Predmet: Upravljanje kulturnom baštinom

Znanstveno područje: Interdisciplinarne znanosti

Mentor: Izv.prof.dr.sc. Nataša Urošević

Pula, 2023.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisani Luka Vukelić Krivošić, kandidat za magistra Kulture i turizma, ovime izjavljujem da je ovaj Diplomski rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Diplomskog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Student _____

U Puli, _____, _____ godine

IZJAVA O KORIŠTENJU AUTORSKOG DJELA

Ja, Luka Vukelić Krivošić, dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj diplomski rad pod nazivom *Urbana regeneracija lučkih gradova kroz projekt Europske prijestolnice kulture*, koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu diplomskih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, _____, _____ godine

Potpis

SADRŽAJ

1. UVOD.....	1
2. LUČKI GRADOVI U KONTEKSTU KULTURE	3
2.1. Kultura kao katalizator regeneracije	4
2.2. Proces urbane regeneracije	6
3. PROJEKT EUROPSKA PRIJESTOLNICA KULTURE.....	8
3.1. Budućnost projekta EPK poslije pandemije COVID-19	10
3.2. Europska prijestolnica pametnog turizma.....	11
4. REGENERACIJA LUČKIH GRADOVA U OKVIRU PROJEKTA EPK.....	13
4.1. Genova	13
4.2. Liverpool.....	16
4.3. Marseille	23
4.4. Rijeka	31
5. UTJECAJ PROJEKTA EPK NA GRADOVE-DOMAĆINE	38
5.1. Socio-ekonomski utjecaj.....	38
5.2. Kulturni utjecaj	39
5.2.1. Kulturni utjecaj na lokalnu zajednicu	39
5.3. Politički utjecaj	40
6. USPOREDBA ISHODA PROJEKTA EPK U LUČKIM GRADOVIMA.....	42
6.1. Socio-ekonomski ishod.....	43
6.1.1. Turizam	44
6.1.2. Imidž grada	45
6.1.3. Posjećenost programa i angažiranje javnosti	46
6.2. The Cultural and Creative Cities Monitor	49
6.2.1. Monitor za Genovu, Liverpool, Marseille i Rijeku.....	51
7. ZAKLJUČAK.....	53
8. LITERATURA	54
SAŽETAK	58
SUMMARY	59

1. UVOD

Od sredine osamdesetih godina prošlog vijeka, kada je EU počela provoditi projekt Europska prijestolnica kulture (EPK), u prvo vrijeme pod imenom Europski grad kulture, percepcija kulture se pomaknula ka ekonomskoj sferi. Suvremena istraživanja pokazala su da veliki događaji iz oblasti kulture i sporta donose financijsku dobit gradovima u kojima se održavaju i pomažu njihovu urbanu regeneraciju. Uglavnom je, međutim, riječ o prijestolnicama zemalja koje su i ekonomski centri država te se u njih najviše investira neovisno od oblasti. Ovim smo radom željeli potvrditi hipotezu da i gradovi "na marginama", za koje se obično smatra da su *u opadanju* (in decline), mogu uz pomoć odgovarajuće kulturne politike postati kvalitetnija mjesta za život svojih stanovnika. Za to smo usporedili četiri lučka grada, nosioca titule EPK – Genovu, Liverpool, Marseille i Rijeku – koji iako nisu potpuno usporedivi jer se razlikuju po brojnim faktorima poput broja stanovnika ili BDP-a, dijele sličnu sudbinu i prošlost: bili su značajne imperijalne luke, nalazili su se u centru industrijske proizvodnje i trgovine, imali jaku radničku klasu različitih etničkih i rasnih pripadnosti, a čak i pored sve te raznovrsnosti nikada nisu smatrani kulturnim središtima.

U posljednjim desetljećima, urbanizacija i transformacija lučkih gradova postali su nezaobilazna tema u europskim akademskim krugovima. Ovi gradovi, nekada ponosne luke koje su simbolizirale ekonomsku snagu i kulturnu razmjenu, sada se često suočavaju s izazovima deindustrijalizacije, ekonomske stagnacije i kulturne izolacije. U ovom kontekstu, projekt Europske prijestolnice kulture (EPK) izronio je kao svjetionik nade, nudeći novi okvir za regeneraciju i revitalizaciju. Cilj ovog rada je analizirati kako projekt EPK može poslužiti kao katalizator za preobrazbu lučkih gradova i nakon završene godine nošenja titule.

Središnja nit ovog rada je razumijevanje kako kultura, daleko od pukog estetskog dodatka, može postati ključna komponenta urbanog obnavljanja. Kroz detaljnu analizu slučaja četiri grada istražujemo kako su kulturne inicijative, infrastrukturni projekti i strateško planiranje zajedno oblikovali novu viziju gradova. Iako svi gradovi predstavljaju primjer većeg ili manjeg

uspjeha, rad također kritički razmatra izazove održivosti i dugoročne vizije koje su često zanemarene u sličnim projektima.

Metodologija korištena u ovom radu uključuje analizu i klasifikaciju, indukciju, generalizaciju i sintezu. Istraživanje je provedeno komparacijom i kvalitativnom i kvantitativnom analizom postojeće literature i zvaničnih podataka. Akademski članci i knjige predstavljali su teorijsku osnovu, službeni dokumenti vezani za kandidaturu dali su uvid u namjere i planove gradova, dok su završne evaluacije, tamo gdje postoje, pružile empirijske dokaze.

2. LUČKI GRADOVI U KONTEKSTU KULTURE

Lučki gradovi, piše francuski povjesničar Fernand Braudel (1992), stvaraju društvo okrenuto u isto vrijeme ka zemlji i moru, gdje je život povezan s kopnom, "poezija polururalna, s mornarima koji mogu postati seljaci; to je more vinograda i maslinika baš koliko i more galija i okruglih trgovačkih brodova, i njegovu povijest je nemoguće odvojiti od one vezane za kopno koje ga okružuje više nego što se može odvojiti glina od ruku kipara koji je oblikuje" (Braudel, 1992: 17). Po njemu, lučki gradovi dijele istu sudbinu, odnosno smjenjivanje perioda ekonomskog napretka s periodom opadanja, a onda opet pojačanih aktivnosti koje iziskuju ekspanziju komercijalne luke i njeno izmještanje dalje od gradskog centra (Ibid.)

Na povijest lučkih gradova tradicionalno se gleda iz trgovinske perspektive, kroz analize trgovačkih ruta i poslovnih veza (Jackson, 2000), a stavljanjem akcenta na ekonomski segment kulturna povijest luka uglavnom je bila zanemarena. Razvoj lučkih gradova u Europi i njihov novi život u 19. vijeku najčešće se spominjao u kontekstu uspona kapitalizma i širenja globalne trgovine, iako su ti gradovi istovremeno postajali mjesto kulturne razmjene, gdje su se ljudi iz različitih dijelova svijeta miješali i utjecali jedni na druge tempom intenzivnijim nego ikad prije (Yerli, 2020). Lučki gradovi odigrali su značajnu ulogu u oblikovanju kulturnih aspekata različitih društava. Ovi gradovi djelovali su kao središta trgovine, olakšavajući kulturne interakcije među ljudima različitih etničkih pripadnosti, religija i nacionalnosti. Također su služili kao pristupna vrata za imigrante koji su sa sobom donijeli vlastite kulturne običaje, vjerovanja i tradiciju.

Kao rezultat toga, lučki gradovi svjedočili su miješanju različitih kultura, što je dovelo do evolucije jedinstvenih kulturnih identiteta. Na primjer, gradovi poput New Yorka, Londona i Hong Konga poznati su po svojoj kozmopolitskoj kulturi, koja je mješavina različitih globalnih utjecaja. Lučki gradovi također su bili središta umjetničkih i književnih aktivnosti, s mnogim utjecajnim piscima, glazbenicima i umjetnicima koji su pronalazili inspiraciju u živoj društvenoj i kulturnoj strukturi tih gradova. Na primjer, pjesnici i pisci poput Walta Whitmana, Langstona Hughesa i Jacka Kerouaca pronašli su inspiraciju u kulturnoj živosti New Yorka. Slično tome,

glazbenici poput Boba Marleya i Fele Kutija predstavili su svoje globalizirane zvukove svojih afričkih i karipskih korijena u lučkim gradovima. Zaključno, lučki su gradovi bili ključni u oblikovanju kulturnih identiteta olakšavanjem razmjene ideja, praksi i tradicija među kulturama.

Još od drevnoga Biblosa u današnjem Libanonu, koji se smatra najstarijim lučkim gradom u povijesti, luke su tijekom povijesti predstavljale centar prometa robe, ljudi, kapitala i ideja. Kroz njih su prolazili brodovi s robovima, pa su možda baš zato postali mjesta gdje se sloboda naročito cijenila (Kornblum, 2022). Više od 90% globalne robe danas se prevozi brodovima (International Chamber of Shipping, 2016), dok se putnički saobraćaj obavlja uglavnom zrakoplovima i automobilima. To znači da pomorski transport igra manje vidljivu ulogu u životima ljudi, te su moderne luke automatizirani terminali odvojeni od gradova i zahtijevaju malu radne snage – kontejneri za robu postaju sve veći, a posada sve manja (Heerten, 2021). I pored toga, luke i danas spadaju među ekonomski najjače gradove u svijetu, pa su od 20 najrazvijenijih gradova, 14 luke. Također, od 50 najkompetentnijih gradova, 36 su luke (Fusco Girard, 2013). Dok su njihov položaj pogodan za trgovinu i transport i ekonomski značaj uvijek bili zanimljivi za istraživače, malo se pažnje obraćalo na urbani prostor u koji su ove luke bile smještene i koji je zavisio od njihovog funkcioniranja.

Usko povezani sa industrijalizacijom i počecima globalizacije, ovi gradovi su bili i najveće žrtve deindustrijalizacije i globalizacije koja se vezuje za drugu polovicu 20. stoljeća, "kada su se povijest i geografija okrenule protiv njih" (Belchem, 2006: 19). Iako su moderna tehnologija, međunarodna trgovina i druge prednosti nakon industrijske revolucije umanjili povijesnu tendenciju napuštanja ekonomski problematičnih gradova dok ne opuste, klima i ekološki problemi su nesumnjivo doprinijeli opadanju moći gradova i stvaranju nejednakosti, što je dovelo do nižeg životnog standarda (White, 2010).

2.1. Kultura kao katalizator regeneracije

Po Zukinu, "s nestankom lokalne industrijske proizvodnje i povremenih kriza u vladanju i financijama, kultura sve više postaje biznis gradova: osnova njihovih turističkih atrakcija i njihova jedinstvena konkurentna prednost" (Zukin, 1995). I Lisabonska strategija EU (2000) i Nova europska agenda za kulturu (Europska komisija, 2018) institucionalizirale su kulturu kao katalizator ekonomske regeneracije. Kreativnost u kombinaciji s inovacijama trebalo je da

poveća privlačnost gradova (Neiva Ganga, Wise & Perić, 2021). U suvremenom postindustrijskom svijetu kultura je dobila novu stratešku ulogu u stvaranju novog kompetitivnog konteksta, gdje inovacija i kreativnost postaju ključni u davanju novog smisla i pružaju nove ideje proizvodnji i potrošnji dobara (Rullani, 2004).

Osamdesetih godina prošlog vijeka na regeneraciju vođenu kulturom počelo je da se gleda kao na sredstvo suprotstavljanja socio-ekonomskom opadanju i rastu nezaposlenosti (Bianchini, 1993). Jedan od pristupa bila je regeneracija na osnovu organizacije velikih, megadogađaja – kulturnih ili sportskih, kao što su Olimpijske igre, značajnih nogometnih utakmica ili projekti poput EPK (Tommarchi, 2022).

Kulturne strategije su tako postale značajni elementi u politici urbane regeneracije. Harvey (1989) tvrdi da su "gentrifikacija, kulturna inovacija i fizičko unapređivanje urbanog okruženja (uključujući okretanje postmodernističkim stilovima arhitekture i urbanog dizajna), potrošačke atrakcije (sportski stadioni, kongresni i trgovački centri, marine, egzotični restorani) i zabava (organizacija urbanih spektakla na povremenoj ili stalnoj osnovi), postale mnogo istaknutije strategije za urbanu regeneraciju. Iznad svega, grad se mora predstaviti kao inovativno, uzbudljivo, kreativno i sigurno mjesto za život ili posjetu" (Harvey, 1989).

Odnos prema kulturi se posljednjih desetljeća umnogome promijenio, naročito u urbanoj politici. Sve je učestaliji trend da se gradovi "obnavljaju i rebrandiraju kao kulturni raj", pa se na kulturu gleda kao na sredstvo regeneracije i revitalizacije ekonomije i pokretač rasta zaposlenosti, te vlasti sve više investiraju u nove kulturne industrije i distrikte i javne prostore s ciljem da harmoniziraju različite socijalne interese i poboljšaju kvalitetu urbanog života (UN-Habitat, 2004). Kulturna baština stoga postaje ključna komponenta gradskog sustava i treba je gledati kao dinamični adaptivni podsistem koji se razvija tijekom vremena (Fusco Girard, 2013.).

Cowan i Bunce (2006) ukazuju da su "ponovni razvoj urbanih riva u gentrificirana stambena i komercijalna područja stvorili nove prostore za investiranje i akumulaciju i pružili simbolične vizualne elemente za poduzetničke kampanje "brendiranja grada" (Cowan & Bunce 2006: 429) .

Kultura se naročito pokazala korisnom za suvremenu urbanu transformaciju i regeneraciju nekadašnjih velikih luka koje su, kao centri nezaposlenosti i nejednakosti, decenijama živjele "na marginama" svojih društava. Govoreći o Rotterdamu u tom kontekstu,

Van Ulzen (2007) ističe da "kulturalizacija" prostora ima za cilj transformirati sliku Rotterdama iz grada rada u grad kulture.

Od šest gradova koji su 2005. oformili savez nazvan "Gradovi na ivici" – Liverpool, Napulj, Istanbul, Bremen, Marseille i Gdansk – tri su u narednoj deceniji ponijela titulu Europske prijestolnice kulture. Bila je ovo ambiciozna inicijativa koja je obuhvaćala europske lučke gradove u projekte koji uključuju umjetnost, film, glazbu, performanse, konferencije i predavanja. Svaki od ovih gradova je bio marginaliziran u odnosu na kulturne centre u svojim državama, ali poseban na svoj način.

Europska komisija je 2018. usvojila Novu europsku agendu za kulturu koja sadrži tri strateška cilja:

- socijalna dimenzija – iskorištavanje snage kulture i kulturne raznolikosti za društvenu koheziju i blagostanje;
- ekonomska dimenzija – podrška kulturnoj kreativnosti utemeljenoj na obrazovanju i inovacijama, za radna mjesta i razvoj te
- vanjska dimenzija – jačanje međunarodnih kulturnih odnosa kao doprinos europskom društvu (European Commission, 2018).

2.2. Proces urbane regeneracije

Urbana regeneracija je kompleksan i višedimenzionalan proces koji ima za cilj oživljavanje i poboljšanje urbanog područja koje je doživjelo različite oblike fizičkog ili socijalnog propadanja. Ovaj proces uključuje niz intervencija, od obnove infrastrukture i zgrada do poboljšanja pristupa obrazovanju, zdravstvu i drugim osnovnim uslugama.

Urbana regeneracija nije novi koncept; pojavila se u različitim oblicima kroz povijest, posebno u periodima nakon ratova ili velikih ekonomskih kriza. Međutim, u suvremenom kontekstu, ovaj termin je postao sve relevantniji s obzirom na rastuće izazove kao što su klimatske promjene, ekonomska nejednakost i rastuće populacije.

Postoji nekoliko pristupa urbanom obnavljanju, uključujući, ali ne ograničavajući se na:

1. Ekonomski fokus: cilj je privući investicije i stvoriti nova radna mjesta;
2. Socijalni fokus: naglasak je na poboljšanju kvalitete života lokalne zajednice;
3. Ekološki fokus: glavni cilj je održivost i ekološka obnova.

Urbana regeneracija je posebno značajna za lučke gradove, koji su često suočeni s posebnim izazovima kao što su industrijsko zagađenje i socijalna isključenost. Kroz pametno planiranje i implementaciju, lučki gradovi mogu koristiti proces urbane regeneracije kako bi se transformirali u vibrantne, održive i inkluzivne zajednice.

3. PROJEKT EUROPSKA PRIJESTOLNICA KULTURE

Projekt Europske prijestolnice kulture (EPK) inicijativa je Europske unije usmjerena na promicanje kulturne raznolikosti i baštine unutar Europe. Projekt je prvi put pokrenut 1985. godine pod imenom Europski grad kulture i od tada se svake godine biraju dva grada iz različitih država članica Europske unije za titulu koja je 1999. promijenila ime u Europska prijestolnica kulture. Projekt je osmišljen kako bi gradovima pružio priliku da pokažu svoju kulturnu baštinu i raznolikost, kao i da pruži platformu za kulturnu razmjenu i suradnju diljem Europe. Dugoročni cilj projekta je promicanje i jačanje odnosa između europskih zemalja, kao i poticanje kulturnog turizma i jačanje gospodarstva odabranih gradova. Da bi postao europska prijestolnica kulture, grad treba predati ponudu u kojoj će istaknuti svoju kulturnu snagu i potencijal te pokazati kako namjerava promicati kulturnu suradnju diljem Europe. Proces odabira temelji se na nizu kriterija, poput kvalitete i raznolikosti kulturnih projekata, utjecaja na lokalno gospodarstvo te potencijala za kulturnu razmjenu i suradnju. Nakon što je grad odabran, kreće s kulturnim programom koji se proteže tijekom cijele godine. Program uključuje širok raspon kulturnih događaja i aktivnosti, poput izložbi, performansa, glazbenih festivala, kazališnih produkcija i kulturnih radionica, usmjerenih na promicanje lokalne kulture i baštine (Kangas et al, 2017) .

Otkako je 1985. godine pokrenuta inicijativa za EPK, brojni gradovi iz cijele Europe prijavili su se za tu titulu. Do danas je oko stotinu gradova proglašeno europskim prijestolnicama kulture, uključujući Atenu, Pariz, Madrid, Berlin, Istanbul, Porto, Liverpool, Marseille, Plovdiv, Rijeku i mnoge druge (Council of EU, 1985).

Izbor za EPK donosi gradovima puno prednosti, kako kulturnih tako i gospodarskih. Prvo, titula donosi međunarodnu vidljivost gradu i njegovoj kulturnoj ponudi, dajući mu izloženost široj publici. To može privući više turista i povećati broj posjetitelja, što može imati pozitivan učinak na lokalno gospodarstvo. Drugo, to što je prijestolnica kulture omogućuje gradu da pokaže svoju kulturnu raznolikost i baštinu. Pruža platformu za isticanje tradicionalnih i suvremenih kulturnih aktivnosti i događaja, što može pomoći u očuvanju i promicanju lokalne kulturne baštine, kao i olakšati kulturnu razmjenu i razumijevanje. Treće, pruža mogućnost gradu da ulaže u kulturnu infrastrukturu, poput razvoja novih muzeja i kulturnih centara. To može

otvoriti radna mjesta i potaknuti lokalno gospodarstvo, i kratkoročno i dugoročno (European Commission, 2023).

Program je i izvrsna platforma za prikazivanje inovativnih i održivih kulturnih praksi koje različite zajednice mogu usvojiti i prilagoditi. Jedan primjer takve prakse je korištenje održivih materijala u kulturnim događanjima i izložbama. Na primjer, EPK 2019. Matera u južnoj Italiji koristila je reciklirane materijale poput kartona za znakove i rekvizite te prirodne materijale poput gline, vrbe i slame za izgradnju privremenih struktura. Također, značajna je i integracija kulturne baštine i tradicije u suvremene umjetničke forme. Ovo ne samo da promiče inovacije, već i čuva kulturnu baštinu. To se pokazalo u Europskoj prijestolnici kulture 2018., Valletti, gdje su tradicionalni malteški zanati poput rezbarenja kamena i izrade čipke prikazani uz suvremenu umjetnost.

Sve u svemu, projekt EPK pomogao je promicati pluralističku i raznoliku bit europske kulture, poticao međukulturalni dijalog i razmjenu te pridonio oblikovanju zajedničkog europskog identiteta.

Projekt Europske prijestolnice kulture financira se uglavnom iz dva izvora: vlade zemlje domaćina, lokalnih vlasti i partnera iz privatnog sektora s jedne strane, te programa Europske unije Kreativna Europa s druge.

Program Kreativna Europa glavni je financijski mehanizam za projekt koji osigurava sredstva za svaki grad proglašen prijestolnicom kulture. Osnovan je za potporu kulturnim i kreativnim sektorima u EU-u, s proračunom od 1,46 milijardi eura za razdoblje 2021.-2027.

Vlada zemlje domaćina i lokalne vlasti osiguravaju sredstva za projekt kroz organizaciju kulturnih događaja i inicijativa, razvoj infrastrukture, marketing i druge povezane troškove. Partneri iz privatnog sektora, poput sponzora, također pružaju financijsku potporu projektu Europske prijestolnice kulture. Oni mogu dati sredstva ili potporu u naturi, kao što je osiguravanje mjesta, osoblja i opreme za događaje i aktivnosti.

Proračun varira ovisno o veličini grada te ciljevima i kulturnim programima planiranim za svaki događaj. Prema Europskoj komisiji, prosječni proračun za svaki grad koji je proglašen prijestolnicom kulture kreće se od 25 do 100 milijuna eura, a većina gradova troši između 70 i 80 milijuna eura. Zaključno, iako nema konačne brojke o ukupnom iznosu novca koji je dosad

uložen u projekt Europske prijestolnice kulture, prosječni proračun za svaki grad koji je proglašen prijestolnicom kulture kreće se od 25 do 100 milijuna eura (Business Review, 2014).

Iako je program EPK predmet mnogih znanstvenih radova iz različitih oblasti, primjetan je mali broj komparativnih studija, što je posljedica, s jedne strane, teškoće u uspoređivanju gradova koji se sami po sebi razlikuju, ali i različitih metodologija u postupku evaluacije koja je obavljena nakon završetka programa. Nedostajala je jasna šablona za utvrđivanje što je EPK donio domaćinima, pa evaluacije koje su dosad rađene ne samo da nisu u potpunosti odgovorile na pitanje o benefitima koje donosi titula, naročito na srednjoročnom i dugoročnom planu kada su u pitanju kulturni, društveni i gospodarski učinak, već nemaju ni zajedničku osnovu da se učinak iz jednog grada usporedi s onim iz nekog drugog. Europska komisija je 2014. angažirala konzultantske firme Ecorys i CSES da rade post-evaluacije EPK. Europski parlament je donio odluku da gradovi-domaćini od 2020. do 2033. moraju da urade evaluaciju svojih rezultata po dobivenom šablonu, s općim i specifičnim ciljevima (European Commission, 2014).

3.1. Budućnost projekta EPK poslije pandemije COVID-19

Na projekt EPK značajno je utjecala pandemija COVID-19 2020, što je u gradovima koji su te godine bili domaćini, Rijeci u Hrvatskoj i Galwayu u Irskoj, dovelo do otkazivanja ili odgode mnogih događaja i planiranih aktivnosti. Europska unija izašla je u susret ovim gradovima i dopustila im produljiti svoju titulu do 2021., dajući im više vremena za predstavljanje kulturnih događaja i aktivnosti. Rijeka i Galway su morali otkazati mnoge događaje zbog pandemije, ali su ih uspjeli ponovno zamisliti kao virtualne događaje i učiniti ih dostupnima online.

Usprkos teškoćama s kojima se suočio u pandemiji, budućnost projekta EPK je pozitivna, uz stalni interes i sudjelovanje i država članica i gradova. Europska unija odredila je buduće prijestolnice kulture do 2027., a program se nastavlja i nakon tog datuma. Jedna od najnovijih razvojnih smjernica u budućnosti projekta EPK je povećani fokus na održive i inovativne kulturne prakse. Cilj programa je promicanje održivog razvoja u kulturnom sektoru, poticanje napretka pristupačnosti, uključivosti, raznolikosti i digitalizacije praksi kulturne industrije. (European Commission , 2021).

Još jedan budući trend u programu je naglasak na sudjelovanje i angažman građana u kulturnom životu gradova, poticanje lokalnih zajednica da budu aktivni sudionici u oblikovanju kulturnih programa i promicanje društvene kohezije i uključenosti. Proširenje programa još je jedan budući trend, a interes za sudjelovanje u EPK iskazuju i gradovi izvan Europske unije. To ukazuje da projekt ima dinamičnu budućnost, i da nastavlja svoju ulogu katalizatora kulturne integracije, turizma i regionalnog socio-ekonomskog razvoja diljem Europe.

Sve u svemu, budućnost projekta EPK mogla bi se nazvati svijetlom, s njegovim uspjehom u promicanju europske kulturne raznolikosti i promicanju održivih i inovativnih kulturnih praksi. Povećani fokus na sudjelovanje građana i širenje programa na susjedne zemlje odražava otvorenost projekta za uključivanje svih kreativnih i inovativnih organizacija i pojedinaca diljem Europe i šire.

3.2. Europska prijestolnica pametnog turizma

Europska komisija 2018. je pokrenula novu inicijativu pod nazivom "Europska prijestolnica pametnog turizma", čiji je cilj promicanje održivog turizma u gradovima s bogatom kulturnom baštinom. Inicijativa nastoji poboljšati turistička iskustva primjenom inovativnih tehnologija i promicanjem održivih praksi. Inicijativa ima za cilj potaknuti gradove u Europskoj uniji da postanu privlačnija, održivija i konkurentnija turistička odredišta, istodobno unapređujući svoju kulturnu i prirodnu baštinu te angažirajući lokalne zajednice.

Inicijativa je pokrenuta kao odgovor na sve veću važnost turizma kao ključnog sektora europskog gospodarstva i potrebu da gradovi usvoje nove pristupe i tehnologije kako bi odgovorili na izazove turističkog tržišta u razvoju. Prepoznavanjem i promicanjem najinovativnijih i najodrživijih turističkih praksi, inicijativa ima za cilj nadahnuti i potaknuti druge gradove da slijede njihov primjer, potičući održiviju i odgovorniju industriju turizma u Europi. Europska prijestolnica pametnog turizma natjecateljski je proces koji poziva gradove diljem Europske unije da se prijave za titulu predstavljanjem svojih strategija i djelovanja u pet ključnih područja pristupačnosti, održivosti, digitalizacije, kulturne baštine i kreativnosti. Pobjednike odabire neovisna komisija stručnjaka na temelju njihove ukupne uspješnosti u kriterijima ocjenjivanja (European Commission, 2023).

Dok je projekt EPK usmjeren na promicanje europske kulturne raznolikosti i razmjene određivanjem jednog grada godišnje kao Europske prijestolnice kulture, inicijativa Europske prijestolnice pametnog turizma prepoznaje gradove koji su uspješno implementirali inovativne i održive turističke prakse. Unatoč razlikama u fokusu, projekti dijele isti cilj povećanja atraktivnosti i konkurentnosti europskih gradova te poticanja kulturne razmjene i suradnje na europskoj razini. Obje inicijative pružaju priliku gradovima da pokažu svoju baštinu, kreativnost i inovativnost te da ojačaju svoj položaj važnih kulturnih i turističkih odredišta na europskoj karti. Štoviše, gradovi koji su proglašeni europskim prijestolnicama kulture ili europskim prijestolnicama pametnog turizma pokazali su snažnu predanost ulaganju u kulturni i turistički razvoj i često koriste te titule kako bi privukli više posjetitelja i resursa u svoje zajednice.

4. REGENERACIJA LUČKIH GRADOVA U OKVIRU PROJEKTA EPK

Iako je prvi lučki grad koji je odabran da bude Europski grad kulture Glasgow titulu ponio još 1990. godine, tek je od izbora Lille-a i Genove 2004. za Europske prijestolnice kulture započeo trend da veliki broj luka, nekadašnjih industrijskih centara i istočnoeuropskih gradova dobiva ovu titulu, što je predstavljalo zaokret ka korištenju EPK kao katalizatora za urbanu regeneraciju i razvoj. Odabrani gradovi morali su u podnošenju kandidature akcentirati stavljati na svoj kulturni potencijal, ali i isticati potrebu da poboljšaju kulturnu ponudu (Mah, 2014). Kao reprezentativan primjer u ovoj grupi uzeli smo Genovu, Marseille, Liverpool i Rijeku, četiri grada koji su međusobno različiti po mnogim stavkama, od broja stanovnika do ekonomske snage, ali im je zajedničko to što su tijekom povijesti bili samostalni, često u kontrastu s političkim elitama i poznati po nezavisnom razmišljanju – "na ivici svojih država i na ivici po svojim stavovima" (Bianchini, 2008). Ovo su neki od postindustrijskih gradova u kojima je program EPK viđen kao prilika za poboljšanje imidža, stvaranje novih radnih mjesta, ekonomski razvoj i privlačenje turista, odnosno kao "mogućnost za transformaciju zanemarenog industrijskog nasljeđa u gradskoj luci u nove kulturne distrikte sa atraktivnim muzejima i drugim kulturnim institucijama" (Urošević, 2015:134).

4.1. Genova

Sa 580.000 stanovnika Genova je šesti grad po veličini u Italiji i prijestolnica regije Liguria. U njejoj široj okolici na Talijanskoj rivijeri živi 1,5 milijuna ljudi. Glavna je luka u svojoj državi i dvanaesta u EU.

U prošlosti je ovaj grad bio nezavisna i moćna pomorska republika (11-18. stoljeće) i jedan od najbogatijih na svijetu, a njegova mornarica predstavljala je silu u Mediteranu. Braudel piše da "ako se može reći da je dijabolično kapitalistički grad postojao prije kapitalističkog doba u Europi i svijetu, onda je to Genova, u isto vrijeme raskošna i prljava" (Braudel, 1992). Tu staru

i moćnu Genovu ovjekovječio je flamanski slikar Rubens na svojim platnima. Industrijalizacija je na neko vrijeme u drugi plan gurnula povijesnu baštinu Genove koja je bila loše i nedovoljno čuvana, ali i neadekvatno obnavljana (Jones, 2020). Sredinom 20. stoljeća čeličane su bile jedna od glavnih industrija u gradu, ali je odluka vlade u Rimu da smanji tešku industriju i usmjeri se na tehnologije koje manje zagađuju životni prostor učinila da osamdesetih postane grad u opadanju.

Genova se smatra jednim od gradova u Italiji koji su bili najviše pogođeni deindustrializacijom (Gabrielli, 2005). Grad se zato okrenuo svojoj zanemarenoj baštini i usvojio strategiju njene obnove. Za to su iskorištena dva događaja – samit G8 2001. i dobivanje titule EPK tri godine kasnije, a cilj je bio prikupljanje sredstava za obnovu kulturnog nasljeđa i nalaženje nove namjene. Samit G8 je poslužio da se završe poslovi na nekima od najvidljivijih i najznačajnijih objekata u centru grada, dok su pripreme za EPK obuhvaćale mnogo poslova manjeg obima na širem području. Oba događaja dovela su do obnavljanja centra grada i ključnih urbanih poveznica centra i gradske luke.

Provođenjem više strategija urbanog razvoja, u kojima je transformacija stare luke predstavljala centralnu točku, Genova je do 2006. izronila kao moderan europski grad. Luka je s jedne strane postala atrakcija za turiste, dok je i dalje zadržala svoju osnovnu namjenu za promet robe, po čemu je i dalje prva u Italiji. Od 2006. dio starog centra grada stavljen je na Listu svjetskog nasljeđa UNESCO.

U Genovu su se slila velika sredstva za provođenje programa EPK. U deceniji koja je prethodila tituli već je 200 milijuna otišlo na revitalizaciju grada, dok je 25 milijuna uloženo 2004. u program manifestacija (Mastropietro, 2007). Program je provodilo za to osnovano poduzeće Genova 2004 S.l.r., koje su činili predstavnici grada, općine, regije, ministarstva trgovine, luke i sveučilišta. Ministarstvo kulture Italije je nadgledalo projekt rekonstrukcije baštine. Pozivajući se na Gastaldija, Jones (2020) piše da je od 1993. do 2005. Genova u obnavljanje baštine investirala gotovo 650 milijuna eura, a da je trećina tog novca bila vezana samo za EPK.

I za Genovu, kao i za Marseille ili Liverpool, EPK je bio samo dio strategije urbane regeneracije kroz ulaganja u kulturu i želje da se poboljša imidž. Genova je bila jedan od gradova u kojima su 1990. održavane nogometne utakmice tijekom Svjetskog kupa FIFA, a

1992. i domaćin međunarodne izložbe Expo kojom je obilježena 500. godišnjica Kolumbovog otkrivanja Amerike. Negdje u to vrijeme uklonjen je i zid koji je odvajao luku od grada (Ibid.), što je imalo koliko simbolički, toliko i praktičan karakter. Po ugledu na američki grad Baltimore, arhitekta Renzo Piano, porijeklom iz ovog grada, napravio je planove za Porto Antico i projektirao Akvarij Genove.

Titula EPK odobrena je 1998. što je Genovi dalo šest godina da se pripremi. Glavna tema kulturnog programa bila je "Putovanje", inspirirano pomorskom poviješću grada, a podteme su bile Genova kao umjetnički grad, kao morska prijestolnica i kao suvremeni grad. Od 2001. i samita G8 do 2004. i EPK, više od 160 projekata obnavljanja i popravki su okončani u gradu. Najveće od 88 Rolli palača koje su krasile grad su pripremljene za samit: Palazzo Reale, Pallazzo Rosso, Bianco, Tursi, kao i Palazzo Ducale. Nekoliko ovih palača su otvorene kao muzeji, a centar grada je postao muzej na otvorenom. Stara industrijska postrojenja duž obale su također obnovljena, a čitav taj dio je povezan sa historijskim centrom grada. Najznačajniji objekti koji su ovom prilikom obnovljeni ili izgrađeni bila je mreža povijesnih muzeja u Ulici Garibaldi, mreža muzeja na dokovima među kojima je i izgradnja Muzeja mora i navigacije, ili botanički Park Nervi na devet hektara. U čitav Projekt očuvanja nasljeđa 2001-2004. uloženo je 300 milijuna eura.

U program su se dobrovoljno uključili i građani i institucije koji su o svom trošku renovirali zgrade koje su u njihovom vlasništvu, a predstavljaju dio kulturne baštine grada. Sve je to skupa pomoglo da UNESCO centru Genove 2006. prizna WHS status na osnovu renesansnih i baroknih palača duž takozvanih Novih ulica (Strade Nuove).

Genova se 2004. i reklamirala kao GeNova – i ovaj način pisanja imena isticao je ideju da grad postaje nov. Tijekom EPK organizirano je 439 događaja, koje je posjetilo 2.835.960 lica. Broj noćenja je u godini titule iznosio 1,23 milijuna, a 2014, gotovo 1,6 milijuna. Tijekom 2004. u talijanskim novinama je Genovi i tituli posvećen 10.351 članak, a u američkim novinama 90. Sve zajedno je koštalo 252 milijuna eura (Jones, 2020). Sredstva dobivena od države, EU i lokalnih entiteta za EPK iznosila su 18 milijuna eura, 12 je došlo iz privatnih fondova, a prodaja karata donijela je još dva milijuna (Ibid.).

Stavljanje akcenta na europsku dimenziju nije bilo među prioritetima organizatora programa budući da je Genova u pravom smislu riječi bila europski grad i jedna od

najznačajnijih luka na kontinentu. Europska dimenzija razvijana je suradnjom sa Barcelonom, Lilom i Atenom, dok su od neeuropskih država bili prisutne SAD i Japan.

Posjećenost manifestacija i broj noćenja u godini EPK nisu garantirali da će se ovaj trend nastaviti i nakon toga, te je, prema Jonesu, gradska baština valorizirana za željeni sekundarni efekt, da proširi ranije slabije razvijen sektor turizma, kao i da omogući privlačenje novih kreativnih sektora u grad kako bi se nastavila regeneracija (Jones, 2020).

Kao ključna komponenta u uspjehu Genove nakon EPK uzima se redovno održavanje obnovljenog urbanog nasljeđa. Znanstvenici i lokalni stručnjaci su upozoravali da bi u suprotnom sve moglo biti izgubljeno, a proces ponovnog obnavljanja stajao bi kasnije mnogo više nego redovno održavanje (Alcozer, 2005), naročito kada se uzme u obzir da je budžet za očuvanje baštine 2011. iznosio samo 50% onog iz 2000. (Bodo & Bodo, 2016). Genova je nastavila da promovirati baštinu i nakon titule, ali joj je vremenom nedostajao aktualan strateški plan (Jones, 2020). Novi je donesen 2017. godine, i u njemu je spomenut značaj promoviranja uloge baštine u gradu, ali nisu iznijeti detalji o bilo kakvim projektima (Citta Metropolitana di Genova, 2017).

Evaluacija koju je proveo Demoskop utvrdila je da je titula EPK imala pozitivan efekt na poboljšanje imidža grada među njegovim stanovnicima i širom cijele Italije (Genova2004, 2006). U rujnu 2003. samo je 17,8% Talijana znalo da će Genova biti EPK 2004., dok je u ožujku 2004. taj broj skočio na 46%. (Palmer, 2004).

4.2. Liverpool

Liverpool je grad u okrugu Merseyside na sjeverozapadu Engleske od 490.000 ljudi, a sa cjelokupnim gradskim područjem od 2,24 milijuna stanovnika peti je po veličini u Velikoj Britaniji. Izlaz na Irsko more učinio je od njega jedan od trgovačkih centara kraljevine u 19. i u prvoj polovici 20. stoljeća, a bio je i centar industrijske revolucije koji je privlačio migrante iz mnogih dijelova svijeta. Početkom 20. stoljeća u njemu je živjelo 700.000 ljudi, a tridesetih godina rekordnih 850.000. No, kao i svi drugi gradovi s teškom industrijom, Liverpool bio teško pogođen deindustrijalizacijom sredinom 20. vijeka, pa je već osamdesetih godina broj stanovnika

pao na 460.000 i u njemu je zabilježena jedna od najviših stopa nezaposlenosti u Ujedinjenom Kraljevstvu (ECORYS, 2009). Kakva je situacija bila svjedoči komentar u listu Daily Mirror iz 1982.: "Trebalo bi podići ogradu oko [Liverpoola] i naplaćivati ulaz, jer je tužno da je postao izlog svega što je pošlo loše u britanskim velikim gradovima" (Lane, 1997). Na Liverpool se gledalo kao na "poraženi grad", "šokantni grad" postindustrijske ere (Belchem, 2006b).

Ipak, grad je devedesetih počeo da preokreće situaciju, okrenuvši se urbanom poduzetništvu. Ova ne tako lijepa luka u Engleskoj, poznata najviše po Beatlesima i nogometnim klubovima Liverpool i Everton, odlučila se spojiti kulturu i svoje nasljeđe kako bi ispričala novu priču o gradu, a stanovnici se kulturno angažirali i oživjeli građanski ponos. S tim ciljem je osnovan Liverpool Vision, prva tvrtka za urbanu regeneraciju u zemlji, koja će usmjeravati aktivnosti regeneracije u centru grada, a pripremljeni su i planovi za ponovni razvoj Kings Docka. U gradu su već postojale velike kulturne organizacije poput Kraljevske filharmonije, galerije Tate, kazališta Everyman Playhouse, Umjetnički centar Bluecoat, a organizirano je i više uličnih i muzičkih festivala (ECORYS, 2009). Šest oblasti u povijesnom centru i na dokovima stavljeni su 2004. na listu svjetske baštine UNESCO-a. Od početka stoljeća do 2008, Liverpool je u fizičku transformaciju grada uložio četiri milijarde funti (Bladen et. al, 2012).

Kada je Liverpool u momentu dok je još držao nacionalni rekord po nezaposlenosti i kriminalu odlučio aplicirati za titulu EPK, nedostajala mu je europska dimenzija programa koju je 2005. odlučio postići time što će oformiti savez s još pet gradova slične reputacije na kontinentu: Marseilom, Napuljom, Istanbulom, Brenom i Gdanskom.

Aplicirajući za titulu EPK koja mu je odobrena 2003. godine, Liverpool je opisan kao moderan, kozmopolitski grad s naprednim razmišljanjem. "Svijet u jednom gradu" bio je njegov slogan, a pod teme su bile podrška, učešće i regeneracija. Jones i Wilks-Heeg (2004) ističu da je ovaj slogan poslužio za ekonomski razvoj omogućen kulturom, iskoristivši umjetno konstruiranu viziju kulture koja je potisnula alternativne pristupe. Istovremeno se propituju društvene nejednakosti kao što su segregacija, rasizam i društvene ekskluzije.

Cilj dobivanja titule bio je želja da se popravi imidž grada, promovira turizam, i da se regeneracija provodi preko kulture (ECORYS, 2009). Gradsko vijeće Liverpoola je već tada usvojilo novu Kulturnu strategiju do 2012.

Od 2005. do 2008. organizirano je 41.000 aktivnosti, od toga: 276 velikih manifestacija, 21.000 izložbi, 20.000 radionica, a ukupna posjećenost je bila 18 milijuna. Tijekom 2008. organizirano je 7.000 kulturnih manifestacija s devet različitih tema. Posjetilo ih je 9.8 milijuna ljudi, a samo je galeriju Tate obišlo milijun njih. Osamdeset posto publike je događaje ocijenilo kao "dobre" ili "veoma dobre" (Garcia, Melville & Cox, 2010). U programima je sudjelovalo 10.000 lokalnih umjetnika (ECORYS, 2009).

Najveću nacionalnu i međunarodnu pozornost privukli su, između ostalog, nastupi dvojice preživjelih kulturnih Beatlesa, Sir Paula McCartneya i Ringa Starra, ili izložba slika Gustava Klimta u galeriji Tate – prva te vrste u Britaniji. Jedan od zapaženijih spektakla bio je i 15 metara visok mehanički pauk La Princesse koji je izveo "performans" šetnjom liverpoolskim ulicama u pratnji benda.

U program Kreativne zajednice bilo je uključeno 160.000 ljudi iz lokalne zajednice, među njima i 67.000 učenika svih škola.

Liverpool EPK je imao konačni prihod od 130 milijuna funti tijekom šest godina, viši nego ijedan grad-domaćin do tada (Garcia et al. 2010). Troškovi 2008. su bili dvostruko veći nego što je navedeno u aplikaciji i iznosili su 38,7 milijuna funti – 26 milijuna je uloženo u program, pet milijuna u marketing, nešto manje od pet u administraciju, a 2,6 milijuna je otišlo na ostale troškove (Ibid.).

Tablica 1. Liverpool 08 u brojkama

Dana	366
Događaja	7.000
Umjetnika	10.000
Broj turista	1 milijun
Broj prodatih noćenja	1 milijun
Posjećenost kulturnih događaja	14 milijuna
Ekonomska korist Liverpoolskoj gradskoj regiji	800 milijuna funti
Globalna medijska vrijednost	200 milijuna funti
Broj velikih projekata u koje je investirano od 2000-2008	300
Postotak stanovnika koji su posjetili	70%

muzeje ili galerije	
Broj volontera	1.000
Učešće djece	67.000 (svako dijete iz svake škole u Liverpulu je sudjelovalo)
Postotak novih posjetitelja	25%
Postotak onih koji misle da je grad u usponu	79% (najviše u UK)
Porast broja posjeta Liverpulskom turističkom informativnom centru	150%

Izvor: Liverpool Culture Company (2008: 98)

Sredstva za EPK nisu korištena za direktno financiranje infrastrukture koja je u gradu već postojala. Između 2000. i 2008. u gradski centar uloženo je četiri milijarde funti, od toga 1,5 milijardi tijekom 2008 (Garcia et al. 2010). EPK je pomogao da se završe postojeći projekti kao što je prvi veliki konferencijsko-koncertni objekt Echo Arena i umjetnički centar Bluecoat (Ibid.). Titula je najviše utjecala na promociju grada kao kulturne destinacije u zemlji i svijetu i popravljajući imidž grada. Investicije su se isplatile, jer je broj turista skočio za 150% u odnosu na 2007, uz milijun noćenja u hotelima, a grad je proglašen trećim najpopularnijim gradom u Ujedinjenom Kraljevstvu na Conde Nast Readers' nagradama. U gradu je boravilo 600 novinara koji su u tiskanim medijima objavili 7.000 tekstova u prvih sedam mjeseci 2008 (Ibid.).

Iz poslovne perspektive, EPK je podigao ugled grada, što je potaklo investicije i Liverpool učinilo privlačnijim mjestom za poslovanje. EPK je istovremeno promijenio percepciju ljudi o Liverpoolu i postavio grad kao uspješno kulturno središte (Ibid.).

U srpnju 2021. "Pomorski trgovački grad" Liverpool je izgubio mjesto na listi svjetske baštine UNESCO-a. Grad je morao da bira između očuvanja statusa nasljeđa ili regeneracije zajednica koje su ostavljene u zapečku i poslova i mogućnosti koje su s tim dolazile, tvrdio je gradonačelnik Steve Rotheram. Iz UNESCO-a su ukazali da su riva i viktorski dokovi grada uništeni novim zgradama, uključujući novi stadion nogometnog kluba Everton koji je stajao 500 milijuna funti (Guardian, 2021).

Sveučilište u Liverpoolu i Sveučilište John Moores su na poziv Gradskog vijeća izradili studiju Impact08, u kojoj su od 2005. do 2010. proučavali napredak i utjecaj iskustva Europske prijestolnice kulture na grad i njegove stanovnike, kako bi razvili model za procjenu višestrukih utjecaja programa regeneracije predvođenih kulturom, koji se može primijeniti i na drugim događajima i mjestima. Zaključci koje su potpisale Beatriz Garcia, Ruth Melville i Tamsin Cox (2010) su sljedeći:

Pristup kulturi i učešće

Program EPK bio je geografski i socio-ekonomski inkluzivan:

- Jedna trećina publike bila je lokalna, šestina je dolazila iz regiona, a 5% međunarodna;
- socio-ekonomski profil posjetitelja podudara se s onim u gradu.

Od 2006. do 2008. primećeno je veće zanimanje za kulturu.

- 10% svake godine rastao je broj posjeta umjetničkim manifestacijama;
- tijekom godine EPK, u Liverpoolu je vladalo veće interesovanje za muzeje i galerije nego drugdje u UK;
- sedam najvećih atrakcija u Merseysideu imalo je 50% posjetitelja više od 2004, a 5,5 milijuna 2008.;
- 66% stanovnika Liverpoola sudjelovalo je na bar jednoj EPK manifestaciji;
- 14% je prijavilo da je "probalo nešto novo" 2008.

Ekonomija i turizam

- Dodatnih 9,7 milijuna ljudi je došlo zbog EPK, što je 35% ukupnih posjeta 2008.;
- u hotelima u Liverpoolu je zabilježeno 1,14 dodatnih milijuna noćenja;
- dodatni posjetitelji su ostavili 753,7 milijuna funti;

- 2,6 milijuna ljudi došlo je iz Europe i svijeta;
- Liverpool je 2008. posjetilo 27,7 milijuna ljudi, 34% više nego prethodne godine

Kulturni odjek i održivost

- Umjetnički sektor u EPK je vidio uspjeh u podizanju profila grada i njegove umjetničke i kulturne ponude, te u dovođenju posjetitelja i lokalnog stanovništva da uživaju u njegovoj ponudi;
- sektor kreativnih industrija gradske regije također je osjetio da je EPK u Liverpoolu poboljšao profil grada i "lokalni moral" sektora i povećao njegov kredibilitet unutar gradske regije;
- do 51% kolega iz lokalnog kulturnog sektora suglasni da je do kraja svoje EPK godine Liverpool repositioniran kao "grad svjetske klase"; najmanje 15 događaja Liverpool EPK ocijenjeni su kao "svjetska klasa" ili "izvanredni"
- u Liverpoolu je postojalo je 1.683 poduzeća kreativne industrije koja zapošljavaju 11.000 ljudi;
- ukupna publika najvećih umjetničkih i kulturnih organizacija u gradu premašila je 5,6 milijuna.

Imidž i percepcija

- Tradicionalni kontrast između negativnog izvještavanja o društvenim temama i pozitivnim pričama o gradskim ikonama zamijenjeno je pričama o aktualnoj kulturnoj ponudi i ekonomskim promjenama;
- do kraja 2008. pogled na grad postao je mnogo nijansiraniji, s uravnoteženim omjerom pozitivnog, negativnog i neutralnog izvještavanja;
- pokrivanje EPK u tisku bilo je izrazito pozitivno (2003.-2008.);

- događaji organizirani u okviru EPK dobili su više od 90% pozitivnih ili neutralnih ocjena tijekom cijelog ovog razdoblja;
- pozitivne priče o Liverpoolu kao gradu su porasle za 71% u nacionalnom tisku između 2007 i 2008. godine;
- u lokalnim novinama negativno pisanje o gradu bilo je na najnižem nivou 2008.;
- društveni mediji: Flickr (50000 fotografija Liverpool EPK), YouTube (2200 isječaka, 2,5 milijuna pregleda), Facebook (500 novih stranica grupe, 13 000 članova), Google (pretrage Liverpool EcoC usporedivo s nogometnim pretraživanjima);
- od 2005. do 2008. ukupno pozitivno dojmovi o Liverpoolu porasli su među stanovništva UK s 53% na 60%, a negativni pali s 20% na 14%;
- do kraja 2008. 65% stanovnika Ujedinjenog Kraljevstva je znalo da je Liverpool bio europska prijestolnica kulture;
- 77% posjetitelja smatra da je grad „sigurniji“;
- 99% posjetitelja kaže da im se posebno se svidjela "opća atmosfera", a 97% "osjećaj dobrodošlice“;
- 68% britanskih poduzeća vjeruje da je EPK pozitivno utjecao na imidž Liverpoola.

Upravljanje i proces sprovođenja

- Način provođenja EPK u Liverpoolu bio je rezultat opsežnog partnerstva u javnom i privatnom sektoru. To je pridonijelo repositioniranju kulture kao centralnog sektora, što se vidjelo u kulturnoj strategiji od 2008. do 2013. godine.;
- Liverpool EPK generirao je najviše novca od sponzorstva od svih EPK do tada, s ukupno £22,3 milijuna od sponzorstva (i u novcu i u naturi) i £4.1 milijuna zaradenog prihoda;

- sudionici su se složili da je godina bila uspješna i da je dodala vrijednost postojećim programima regeneracije, te da postoji veliki potencijal povezan s naslijeđem grada;
- 85% stanovnika Liverpoola, 20% više nego 2007, složilo se da je grad bolje mjesto nego prije EPK;
- na međunarodnom planu Liverpool je percipiran kao relevantna referentna točka za buduće EPK domaćine i Europska komisija ga uzima kao primjer u područjima kao što su volontiranje, zajednica uključenost i istraživački programi (Garcia at al. 2010).

4.3. Marseille

Marseille je grad u departmanu Bouches-du-Rhone od 850.000 stanovnika. Drugi je grad po veličini u Francuskoj, četvrta luka po veličini u Europi, a s obližnjim mjestima predstavlja treću po veličini urbanu francusku zonu u kojoj živi 1.715.000 stanovnika. Od 15 stoljeća dio je kraljevine Francuske i poznat je po svojem multietničkom i multikulturnom nasljeđu još dok je bio "kapija ka Orijentu" tijekom kolonizacije. U prošlosti su ga smatrali najnevjerojatnijim i egzotičnim gradom kraj mora, "luci koja je više barbarska i levantinska nego tipično francuska (Remond, prema Braudel, 1992: 345). Kraj 20. stoljeća Marseille je dočekaio uglavnom kao grad poznat po nogometnom klubu Olimpique, ali i po visokoj stopi nezaposlenosti, koja je 2012. iznosila 12,1%, dubokoj nejednakosti i nedostatku visoko kvalificiranih kadrova (Bullen, 2011).

Marseille je rano prepoznao značaj kulture i baštine za urbanu revitalizaciju, tako da je decenijama unazad provodio programe preko kojih je ulagao u novu infrastrukturu i organizirao različite manifestacije. I projekt Marseille-Provence 2013. od samog se početka temeljio prvenstveno na kulturi koja će dalje unapređivati obnovu na kojoj je grad ozbiljno radio i prije apliciranja za titulu EPK. Još je 2002. dobio nagradu Eurocities za politiku korištenja kulture za urbanu regeneraciju, a zbog 14 velikih muzeja i desetine manjih, 2003. je ponio titulu "Muzej Francuske" koji dodjeljuje nacionalno Ministarstvo kulture. Muzej europske i mediteranske civilizacije (MuCEM) otvoren 2013. bit će prvi nacionalni muzej van Pariza. Godine 2008.

Marseille je sudjelovao u projektu Cities on the Edge koji je potekao iz Liverpoola. To je bio sveobuhvatni projekt koji je obuhvaćao šest europskih lučkih gradova u programe koji uključuju umjetnost, film, glazbu, performanse, konferencije i predavanja. U Marseilleu, kao i gradovima u okolini, već su se uveliko održavali mnogi međunarodni umjetnički događaji (Jazz festival i Fiesta de Suds u Marseilleu, Festival d'Art Lyrique u Aix-en-Provence, Rencontres de la Photographie u Arlesu itd.). Apliciranje za titulu EPK nadovezalo se i na Euromediteranski projekt obnove započet 1995. godine i odnosio se na obnavljanje starog centra grada, između komercijalne luke, Stare luke i terminala za brze vlakove. Ovo je utjecalo na izgled grada i obnovljenu obalu gdje su smješteni mnogi kulturni objekti vezani za godinu EPK.

Usprkos ovim nastojanjima i ulaganjima, Marseilles je u domaćoj i inozemnoj javnosti bio grad najpoznatiji po visokoj stopi kriminala, organiziranom kriminalu i bandama, tako da su lokalne vlasti 2012. pozivale da se u grad pošalje vojska kako bi se izborili s problemom (France24, 2013). Dobivanje titule EPK, dakle, bio je samo jedan u nizu kulturnih projekata kojima je grad već bio duboko posvećen pokušavajući da, kako su pisali mediji, promijeni svoj "imidž surovog grada pogođenog nasiljem bandi u jedan od europskih kulturnih dragulja" (Ibid.).

Marseilles je slijedio Liverpool ističući svoje kozmopolitsko i multikulturno nasljeđe kada je konkurirao za EPK. Predstavljajući se kao središte mediteranskih naroda i kultura, vješto je zaobilazio svoju povijest rasizma i društvenih konflikta (Andres, 2011). U svom programu (Marseille-Provence, 2013) grad bio fokusiran na pokazivanje jakih veza između različitih mediteranskih kultura u južnoj Europi, Bliskom istoku i Sjevernoj Africi. U Muzej europske i mediteranske civilizacije, koji je na obali projektirao francusko-alžirski arhitekt Rudy Riccoti, uloženo je 190 milijuna eura. Kao i Liverpool s Culture Company, i Marseille je uspostavio asocijaciju Marseille-Provence, 2013. koja je imala zadatak da pripremi kandidaturu.

Marseille se u programu predstavljao kao "grad otvoren ka svijetu", s 26 vjekova dugom poviješću, distinktivnom mediteranskom kulturom i jedinstvenim položajem između zemlje i mora (Marseille-Provence, 2013).

Grad Marseille potvrdio je svoju odluku da se kandidira 29. ožujka 2004. i u projekt uključio šire područje. Prijedlog Marseille-Provence postavljao je dva cilja koja treba postići: prvi je odražavao međunarodnu dimenziju događaja, dok je drugi bio okrenut samom gradu i

njegovim stanovnicima. Za cijeli prijedlog usvojen je koncept "Les Ateliers de l'Euro-méditerranée" – Radionice Euro-Mediterana (Marseille-Provence 2013).

Kandidaturom je također previđen i dodatni razvoj infrastrukture i pripremanje objekata u kojima će se tijekom 2013. odvijati najznačajniji događaji kao što su MuCEM, Regionalni centar za Mediteran (CeReM), (kasnije Villa Méditerranée), La Friche de la Belle de Mai i Konzervatorij Aix-en-Provence.

Iako je područje koje je program obuhvaćao teritorijalno prošireno, bilo je jasno da je sam grad Marseille i njegova urbana obnova glavni aspekt EPK. U fazi prijave je procijenjeno da će 80% događaja i ulaganja biti baš u Marseilleu (European Commission, 2013), a evaluacijom je utvrđeno da je 66% posjeta događajima EPK bilo u samom gradu (ECORYS, 2014).

Program EPK sastojao se od tri "epizode" najavljene i u aplikaciji. Prva "Marseille-Provence, Welcoming the World" (januar-maj) u prvi plan isticala tradiciju u gostoprimstvu, kozmopolitskom duhu i odnosu prema drugima. Druga je bila "Marseille-Provence, Open Sky" (lipanj-kolovoz) i posvećena prirodi i manifestacijama na otvorenom. Treća epizoda, "Marseille-Provence, Land of a Thousand Faces" (septembar-decembar) bila je fokusirana na umjetnost, zajednički život na javnim mjestima, suvremeno pisanje i kompozicije za mlađu publiku (Marseille-Provence 2013).

Predviđeni budžet u aplikaciji bio je 98 milijuna eura. Prema ovom izvoru, 22,5% osigurao bi grad, 15% država i EU, regije Provence-Alpes-Côte d'Azur i Bouches-du-Rhône po 12,5%., dok bi ostalo osigurali poslovni partneri.

Troškovi su se gotovo poklopili s budžetom istaknutim u aplikaciji, pa je potrošeno milijun eura više nego što je najavljeno. Od 98,97 milijuna, 59,7 je otišlo na kulturne programe (manifestacije), 7,3 je potrošeno na infrastrukturu, lokacije i operativne troškove, 11,8 na marketing i komunikacije, plaće personala 14,1 milijuna, 5,5 su bili operativni troškovi, a sve ostalo je odnijelo pola milijuna (Marseille-Provence 2013).

U Tablici 2. mogu se vidjeti indikatori rezultata što je postignuto tijekom EPK na osnovu obavezne evaluacije koja je urađena godinu dana poslije sprovođenja programa i objavljena je kao "Ex-post Evaluation of the 2013 European Capitals of Culture" (ECORYS, 2014).

Tablica 2. Indikatori glavnih rezultata

<p>SO1: Povećanje raspona, raznolikosti i europske dimenzije kulturne ponude u gradovima, uključujući transnacionalnu suradnju</p>	<p>Ukupan broj projekata i događaja:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Oko 850 kulturnih projekata s oznakom EPK, od kojih je: <ul style="list-style-type: none"> • 600 producirala ili koproducirala Asocijacija Marseille-Provence 2013. <p>Vrijednost kulturnih programa EPK u eurima:</p> <ul style="list-style-type: none"> • 60 milijuna ukupno od 2009. do 2013, od toga • 38 milijuna tijekom 2013. <p>Europska prekogranična suradnja u okviru kulturnog programa EPK:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Mnogobrojne suradnje s kulturnim operaterima i umjetnicima iz drugih država • 65% operatera izvjestilo je da je implementacija njihovih projekata uključivala europsku dimenziju: <ul style="list-style-type: none"> • 18% je uključivalo organizaciju europskog partnera • 7% je predstavilo svoje aktivnosti u drugim europskim zemljama
	<p>Posjećenost ECoC događaja:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Oko 11 milijuna posjeta glavnim mjestima održavanja događaja tijekom 2013.

<p>SO2: Širi pristup i učešće u kulturi</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Dodatnih 1,7 milijuna posjetitelja velikih događaja na otvorenom (vikend otvaranja, Folle Gistoire des arts de la Ruse, TransHumance, Revelations 1 a 8, Metamorphoses) <p>Postotak stanovnika koji su posjetili ili sudjelovali u događajima, uključujući mlade ili "kulturno neaktivne" ljude:</p> <ul style="list-style-type: none"> • 74% stanovnika prisustvovalo je bar jednom događaju • 67% prisustvovalo je bar jednom događaju koji nije bio na otvorenom • Od onih koji su prisustvovali, 83% je bilo na više od jednog događaja • Od onih koji su prisustvovali, 23% je posjetilo više od pet događaja • 52% stanovnika posjetilo je MuCEM • 66% je prijavilo da su spremni da u budućnosti više posjećuju kulturne događaje kao rezultat EPK • 263.000 školske djece bilo je uključeno u projekte između siječnja i lipnja 2013.
	<p>Vrijednost investicija u kulturnu infrastrukturu, lokacije i objekte, u €:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ukupna investicija u objekte od 665 milijuna • Nova mjesta izgrađena na vrijeme za Marseille-Provence 2013, uključujući MuCEM,

SO3: Jačanje kapaciteta kulturnog i kreativnog sektora i njegova spojivost s drugim sektorima

Villa Méditerranée, FRAC, Conservatoire d'Aix-en-Provence, the Théâtre de la Joliette and the Centre International des Arts en Mouvement d'Aix-en-Provence.

- Obnova postojećih objekata uključujući Palais Longchamp (u kojoj se nalaze Musée des beaux-arts de Marseille i Muséum d'histoire naturelle de Marseille), Pomorsku sanitarnu stanicu Poullon (u kojoj se nalazi Musée Regards de Provence).

- Proširenje Musée de l'Arles antique.

Održivo multisektorsko partnerstvo za kulturno upravljanje:

- Partnerski odbor koji uključuje regiju (Provence-Alpes-Côte d'Azur), departmane (Bouches-du-Rhône), Communauté Urbaine Marseille Provence Méditerranée, općine, Chambre de Commerce et de l'Industrie Marseille-Provence i druge

- 75 općina izravno uključeno u partnerstvo i

- još 22 općine uključene kao pridruženi partneri

- Financirano od strane 13 nacionalnih ministarstava ili državnih agencija

- Financirano od strane najmanje 16 partnerskih tijela (regija, departmani, općine)

	<p>Vrijednost korporativnog sponzorstva za Marseille-Provence 2013, u €:</p> <ul style="list-style-type: none"> • 16,5 milijuna eura korporativnog sponzorstva dobivenog od: • 207 kompanija • 2 milijuna of korporativnog sponzorstva u naturi. <p>Dugoročni kulturni razvoj grada:</p> <ul style="list-style-type: none"> • 7% operatera koji su bili financirani nikada dotad nisu primili javna sredstva. • Nepostojeća opća dugoročna strategija za Marseille-Provence, iako mnogi kulturni operateri izvještavaju o razvoju srednjoročnih do dugoročnih strategija, izgrađenih na iskustvu iz 2013.
	<p>Povećanje broja turističkih posjeta (tijekom 2013):</p> <ul style="list-style-type: none"> • 11% povećan broj turista u Bouches-du-Rhone • 17% povećan broj međunarodnih turističkih posjeta • 9% povećan broj hotelskih noćenja (dostignuto 5,7 milijuna) • 22% skočio broj putnika s kruzera koji stižu u luku Marseille • 25% povećanje prihoda od turističke takse koju prikuplja grad Marseille

**SO4: Poboljšanje
međunarodnog profila gradova
uz pomoć kulture**

- Novi posjetitelji činili su 36% posjetitelja, dvostruko više nego 2011.

Opseg medijske pokrivenosti:

- 10-757 medijskih referenci
- Ukupna medijska pokrivenost procijenjena na 37 milijuna eura
- 81% turista čulo je za EPK prije posjeta

Poboljšan imidž:

- Najčešća prijavljena korist među lokalnim dionicima i tvrtkama jest da je „imidž teritorija poboljšan”
- 76% stanovnika izjavilo je da je EPK stvorio pozitivniji imidž o Marseilleu i/ili ostatku Provanse u glavama stranaca i drugih Francuza
- Stanovnici navode da je EPK dao Marseilleu- Provanse imidž koji je više:
 - kulturno bogat (80%)
 - otvoren prema svijetu (79%)
 - dinamičan (79%)
 - gostoljubiv (75%)

Svijest o EPK među stanovnicima:

- 97% stanovnika prijavilo da su čuli za EPK

	<ul style="list-style-type: none"> • 83% je vidjelo logo Marseille-Provence 2013. • 52% se osjećalo dobro informirano o EPK kulturnim programima
--	--

Izvor: ECORYS, 2014.

Tablica 3. Glavni pokazatelji učinka:

Opći cilj	Pokazatelji učinka
<p>Očuvanje i promidžba raznolikosti europskih kultura, isticanje zajedničkih osobina i poticanje doprinosa kulture dugoročnom razvoju gradova</p>	<ul style="list-style-type: none"> • 80% projekata usvojilo je euro-mediteransku temu • 25% je izjavilo da su njihove aktivnosti uključivale susret francuske/zapadne kulture s drugim kulturama Mediterana. <p>Nacionalno/međunarodno prepoznavanje gradova kao kulturno živih:</p> <ul style="list-style-type: none"> • 64% stanovnika navodi da je EPK dao održivi doprinos kulturnoj živosti teritorija

Izvor: ECORYS, 2014.

4.4. Rijeka

Rijeka, sa svojih 128.600 stanovnika u samom gradu i 245.000 s okolicom u vrijeme podnošenja kandidature, treći je po veličini grad u Hrvatskoj i njena najveća luka,. Pored većinskog hrvatskog stanovništva, u Rijeci danas žive pripadnici još 22 nacionalne manjine i

postoji 12 različitih vjerskih zajednica (Grad Rijeka, 2020). Tijekom svoje duge povijesti grad je bio strateški značajan pomorski izlaz u svijet, od antičkih vremena, preko Habsburške Monarhije i bivših Jugoslavija do današnje Republike Hrvatske, i predstavljao je glavni trgovački i transportni centar na ovom dijelu Jadrana. Procvat Rijeke zabilježen je krajem 19. vijeka u vrijeme brzog razvoja industrije i lučkog prometa. Oko luke, brodogradilišta i tvornica nicao je gusto naseljeni urbani prostor. Tadašnje vlasti donijele su i generalni urbanistički plan koji je doprinio izgledu današnjeg centra grada. I industrija po kojoj je Rijeka bila poznata duže od stoljeća ostavila je za sobom više od 50 objekata na koje se danas gleda kao na industrijsku baštinu.

I u Rijeci je, kao i u drugim europskim lučkim gradovima, u drugoj polovici prošlog vijeka došlo je do ekonomske stagnacije, što je pokrenulo i socijalne probleme poput nezaposlenosti i emigracije mladih. Kako bi provela već započetu urbanu regeneraciju modernizacijom kulturnog sektora i transformirala se u "grad obrazovanja, kulture i turizma" (Rijeka2020, 2015), Rijeka je aplicirala za titulu EPK. Slogan pod kojim je grad nastupao bio je "Luka različitosti". Godine 2016. zajedno s irskim primorskim gradom Galwayem odabrana je da bude EPK 2020.

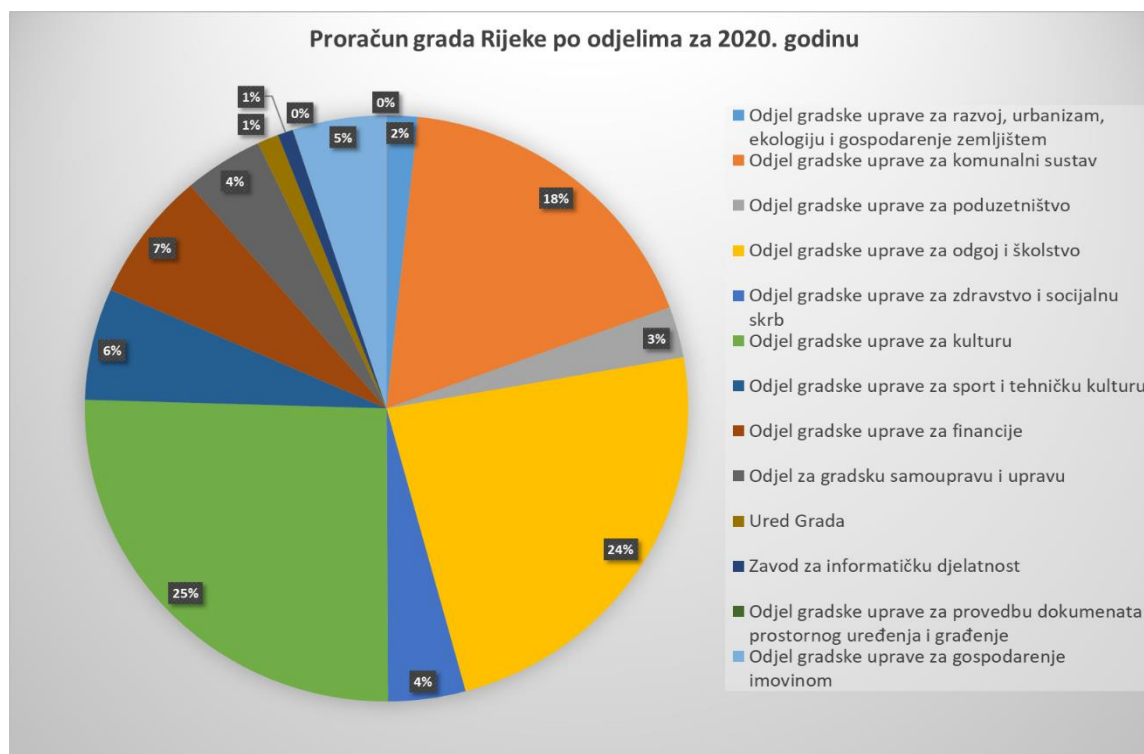
Nitko nije mogao ni da zamisli u kakvu će se godinu pretvoriti ta 2020. zbog pandemije koronavirusa i s kakvim će se preprekama dva grada suočiti u sprovođenju programa. Glavni izazov za Rijeku bio je postizanje financijske održivosti i upravljanje budžetskim rezovima, ali i nedostatak iskustva i znanja u pripremi ovakvih projekata (Urošević, 2015). Sada se grad našao u situaciji da, kao i Galway, program sprovodi u situaciji s kakvom se nitko prije nije suočio, tako da je organizacioni tim bio prinuđen da mijenja planove i prilagođava se praktično na dnevnom nivou, jer su zdravstveni izvještaji obećavali dugu neizvjesnost.

Pripremajući se godinama prije pandemije da postane domaćin EPK kulturne manifestacije, Rijeka je u kandidaturi predložila program od 300 kulturnih projekata i 600 pojedinačnih događaja. Grad je planirao suradnju s 350 partnerskih organizacija i 55 država svijeta (Rijeka2020, 2020: 22). Predviđeni budžet procijenjen je na 30.327.000 eura – od toga bi tri milijuna došlo iz privatnog sektora, a ostalo iz javnog (Rijeka2020, 2016). Tri godine kasnije je utvrđeno da su ulaganja u infrastrukturu prešla 40 milijuna – najveći dio je potrošen ne

obnavljanje kulturnog kvarta Benčić i Dječje kuće, a budžet za operativne troškove bit će 26,33 milijuna eura (Rijeka European Capital of Culture 2020, Third Monitoring Meeting, 2019).

U pripremama je naglasak stavljen na pripadnost lokalne zajednice europskoj obitelji, pa je jedan od najvećih projekata bio "27 susjedstva" – 27 hrvatskih susjedstva diljem Primorsko-goranske županije koja se povezuju s istim brojem organizacija, gradova ili mjesta iz zemalja EU (Rijeka.hr, 2020). Još jedan od značajnih projekata bilo obnavljanje industrijskog kvarta "Benčić". Tu je 27.000 kvadratnih metara prostora pretvoreno u kvart kulture (art-kvart).

Slika 1. Udio kulture u gradskom proračunu za 2020.godinu.

Izvor: autorska izrada prema podacima sa portala Rijeka.hr, 2020.

Tablica 4. Iznos proračuna gradske uprave za kulturu

Godina	Iznos proračuna gradske uprave za kulturu (u kn)	Udio u proračunu
2015.	103.029.940	12,9%
2016.	116.227.700	13%
2017.	131.593.025	13,9%
2018.	226.259.393	21,3%
2019.	297.950.639	26,8%

2020.	327.826.599	25,5%
-------	-------------	-------

Izvor: autorska izrada prema podacima sa portala Rijeka.hr, 2020.

Tablica 5. Ulaganje u kulturu prema institucijama

Segmenti	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.	Ukupno	
HNK Ivana pl. Zajca	49,47		48,36	51,82	48,99	50,86	249,5
Igradnja i održavanje objekata u kulturi	32,25		44,51	124,75	163,67	167,23	532,41
Javne potrebe u kulturi	3,5		5,16	3,61	3,69	3,49	19,45
Gradska knjižnica	10,67		11,41	13,39	11,19	11,7	58,36
Gradsko kazalište lutaka	5,13		5,39	5,45	5,26	5,14	26,37
Muzej moderne i suvremne umjetnosti	5,06		4,98	5,28	4,89	4,37	24,58
Muzej Grada Rijeke	3,18		3,53	4,4	5,92	9,18	26,21
Art kino Croatia	3,22		3,41	4,22	4,17	3,42	18,44
Hrvatski kulturni dom				2,19	2,62		4,81
Pokroviteljstva	2,25		2,16	2,02	1,9	2,68	11,01
Donacije udrugama i vjerskim zajednicama	0,34		0,32	0,32	0,3	0,32	1,6
EU projekti, kulturna vijeća, poticanje lokalnih kreativnih industrija				1,3	0,92	0,76	2,98
EPK 2020.	3,75		5,34	9,85	46,62	68,23	133,79

Izvor: autorska izrada prema podacima sa portala Rijeka.hr, 2020.

Udio kulture u gradskom proračunu za 2020.godinu je iznosio 25.5% ili 327.826.599 kn (Rijeka.hr, 2020). Odjel kulture je najveći pojedinačni dio proračuna Rijeke. Koliko je točno od planiranog urađeno i kakvi su benefiti titule EPK znat će se bolje kada budu objavljene službene evaluacije. Monitoring i evaluacija projekta Rijeka 2020 za period od januara 2019. do srpnja 2021. povjereni su Institutu za razvoj i međunarodne odnose (IRMO).

IRMO je kao jedan od partnera u konzorciju angažiran na novom projektu praćenja i vrednovanja projekta Rijeka 2020 Europska prijestolnica kulture. Praćenje i vrednovanje učinaka projekta EPK obveza je svakog grada koji dobije taj naslov, a Rijeka će biti prvi od gradova koji preuzimaju tu obvezu prema novim pravilima propisanim Odlukom Europskog parlamenta i Vijeća o EPK inicijativi od 2020.-2033. Namjera je Europske komisije ovom izmjenom dodatno

ispitati učinke projekta na ukupni razvoj gradova te koliko projekt doprinosi definiranim ciljevima inicijative i programa EPK. Glavni cilj projekta je ispitati učinke projekta na ukupni razvoj grada, na što se nadovezuju sljedeći specifični ciljevi: osigurati podlogu i dokaze za donošenje odluka Rijeka 2020 d.o.o.-a davanjem preporuka za ostvarenje ciljeva EPK; kreirati bazu podataka rezultata i učinaka projekta EPK Rijeka 2020 koji su generirani prije godine titule kao podlogu za procjenu projekta u 2020. godini; izmjeriti i analizirati gospodarske, ekološke, društvene i kulturne rezultate i učinke projekta Rijeka 2020 u naslovnoj godini; kreirati bazu podataka rezultata i učinaka projekta EPK Rijeka 2020 koji su generirani nakon preuzimanja titule EPK; razviti i implementirati okvir za otvoren i slobodan pristup podacima koji će poslužiti kao ostavština projekta.

U obnovljenoj upravnoj zgradi nekadašnje šećerane, najvećoj baroknoj poslovnoj palači u Habsburškome Carstvu, otvoren je službeni gradski muzej grada Rijeke u kojem je smješten dio riječke povijesti, kao i povijest grada i okolice kroz epohe. Otvorena je i puštena u rad Dječja kuća, koja se do danas pokazala kao jedan od odličnih projekata potrebnih gradu. Kako je započeta još 2019. i bila namijenjena samo djeci, bilo je dosta polemike oko njenog otvorenja koje dogodilo godinu i pol kasnije, predstavljajući jedan od najaktivnijih i najkorištenijih objekata projekta u kompleksu Benčić. Knjižnica koja se treba prostirati na 5.800 kvadratnih metara privodi se kraju, te se službeni podaci njenog otvorenja još uvijek ne znaju, ali prema navodima gradske uprave i odjela za kulturu predviđeno je otvaranje u jesen 2023. Ovaj projekt je pretrpio najviše izmjena. Velika kašnjenja, kao i odstupanja od prvotnih planova u projektu dosta su usporila radove. Projekt se privodi kraju, što predstavlja pokazatelj da je korona usporila određene segmente infrastrukturnih investicija ali da ih nije ugasila.

Projektom je bilo previđeno i uređenje skladišne hale Export-drva za izložbe i okupljanje publike, kao i preuređenje RiHuba uz Grohovčevoj ulici. Projekt Export-drva je zaživio i sada je središte kulturnih manifestacija glazbenog, literarnog, likovnog i drugog kulturno-umjetničkog sadržaja.

Brod Galeb, koji je 2006. godine proglašen kulturnim dobrom, prošao je kroz temeljitu rekonstrukciju i postao prvi hrvatski brod-muzej. Obnova nekadašnje ploveće rezidencije predsjednika SFRJ Broza Tita započeta je 2019. godine, a projekt je uključivao stalni muzejski postav, kino, kreativne radionice, te smještajni i ugostiteljski dio koji će se davati u koncesiju.

Kako se navodi projektom, predviđeno je da brod ostane privezan u riječkoj luci. Završen je generalni remont vanjskih dijelova, a konzervatorski odjel i odjel za upravljanje ovim dobrom dalje nastavljaju njegovu revitalizaciju. Projekt je probio najviše rokova od svih kapitalnih investicija koje su bile predviđene kroz projekte Rijeka 2020 i Europske prijestolnice kulture, ali se završetak radova privodi kraju (Program Rijeka 2020 EPK).

Rijeka je 1. veljače 2020. službeno postala Europska prijestolnica kulture i u trodnevnoj proslavi se na preko 30 lokacija odvijalo oko 70 različitih kulturnih programa. Samoju ceremoniji otvaranja prisustvovalo je više od 35.000 posjetitelja i 235 akreditiranih novinara. Mjesec i pol dana nakon toga, Svjetska zdravstvena organizacija (SZO) proglasila je pandemiju Covid-19, što je primoralo Rijeku, kao i Galway, da u hodu mijenjaju program i prilagode ga novonastalim okolnostima. Ova dva grada našla su se u situaciji u kakvoj se nitko prije njih nije našao, tako da nisu mogli koristiti tuđa iskustva pa su u svom upravljanju situacijom bili neka vrsta laboratorija. Zbog lockdowna i zabrane okupljanja sve masovne manifestacije su otkazane, a one su bile osnova čitavog programa EPK. Zbog zabrane putovanja spriječen je dolazak inozemnih umjetnika, što je primoralo organizatore da se potpuno oslone na lokalne umjetnike. Veliki dio programa Rijeke EPK je, dakle, odgođen, otkazan ili izmijenjen, a organizator je procijenio da će uspjeti realizirati 70% programa, što fizički, što virtualno.

Za Rijeku je revizija programa značila razmatranje koji projekti mogu biti provedeni neovisno od pandemije i koji se mogu organizirati uz umjerene izmjene (Bianchini & Simjanovska, ed., 2021). Tako je tijekom ljeta 2020, usred malog zatišja u pandemiji, u Rijeci organizirano 390 različitih događaja, koje je posjetilo 53.000 ljudi (Rijeka 2020, 2021). Najbolje su prolazile manje aktivnosti na otvorenom, poput programa Lungomare Art (Bianchini & Simjanovska, ed., 2021), u kojem je postavljeno 11 trajnih umjetničkih radova (instalacija i skulptura) u Rijeci i njejoj okolini, odnosno na 10 mjesta na području Kvarnera. U isto vrijeme, koncerti, predstave i druge izvedbe koje su predviđale masovna okupljanja morale su biti otkazane ili odložene (Ibid.).

U odnosu na Galway, koji je u svojoj kandidaturi već planirao da bude "Virtualna prijestolnica kulture" sa 60% ponuđenih sadržaja virtualne prirode (Galway2020, 2016), Rijeka nije imala takve ambicije. Mali broj događaja prilagođen je i ponuđen u virtualnom obliku – uglavnom izložbe, virtualne ture i događaji vezani za vizualnu umjetnost ili pisanje (Ibid.).

Pandemija je utjecala i na ekonomske prilike, tako da je, prema riječima tadašnje direktorice projekta "Rijeka 2020 - europska prijestolnica kulture" Emine Višnjić, budžet koji su grad i država namjeravali izdvojiti za programe EPK praktično prepolovljen, a neki sponzorski ugovori izgubljeni jer su bili povezani s velikim događajima koji su otkazani (Ibid.). Kada je Europska komisija odlučila produžiti Rijeci i Galwayu EPK godinu do 30. travnja 2021, za to nije izdvojen dodatni novac (Ibid.).

Grad je prikupio više od 70 milijuna eura za organiziranje manifestacija. Prema podacima organizatora, u 2020. održano je 300 kulturnih programa s više od 600 pojedinačnih događaja, a u organizaciju je bilo uključeno 350 partnerskih organizacija (Rijeka 2020, 2020). U novonastaloj situaciji, tijekom ljeta 2020. održano je 39 kulturno-umjetničkih programa koje je posjetilo više od 53.000 posjetitelja. Samo je gradsko kazalište lutaka izvelo 77 programa koje je vidjelo 4.200 gledatelja.

Pripremajući se za EPK, Rijeka je očekivala da broj turista tijekom 2020. godine dosegne milijun, ali je lockdown širom svijeta zbog pandemije gotovo zaustavio turizam. Prema podacima Turističke zajednice grada Rijeke, 2020. je u gradu zabilježeno 61.694 dolazaka, što je 37% od 166.568 dolazaka koliko ih je bilo 2019. godine. Te 2020. bilo je i 219.758 noćenja, što je 47% od ukupnog broja noćenja prethodne godine, kada ih je bilo 467.720 (Turistička zajednica grada Rijeke, 2021). Ipak, ovaj segment pokazao je oporavak 2021., kada je, prema istom izvoru, broj dolazaka iznosio 109.843, uz 371.882, noćenja (Turistička zajednica grada Rijeke, 2022).

U organizaciju programa bile su integrirane sve kategorije stanovništva, a zainteresiranost volontera najviše svjedoči o pozitivnom stavu lokalne zajednice prema manifestaciji. Prema podacima tvrtke Rijeka2020, 363 volontera u ljeto 2020. odradili su 1.615 volonterskih sati. Njihova zadaća je uglavnom bila da mjere temperaturu posjetiteljima na ulazu, dijele maske i pozivaju na odgovorno ponašanje.

5. UTJECAJ PROJEKTA EPK NA GRADOVE-DOMAĆINE

Dugoročni utjecaj EPK dosad nije bilo lako odrediti. Nedostajale su rigorozne evaluacije društvenih učinaka tijekom mega-događaja (Fitjar, Rommetvedt, and Berg, 2013). U isto vrijeme, neki mjerljivi rezultati, kao što je turizam, obično naglo porastu, a onda postepeno padaju, poput noćenja u hotelima u gradovima-domaćinima. (Falk & Hagsten, 2017).

5.1. Socio-ekonomski utjecaj

Socio-ekonomski učinak projekta Europske prijestolnice kulture može imati niz ishoda, kako materijalnih tako i nematerijalnih, za odabrane gradove i njihove zajednice. Tijekom godina, projekt EPK pomogao je poticati ekonomski i kulturni razvoj te suradnju diljem Europske unije, promičući kulturnu integraciju i međusobno razumijevanje među građanima. Neki mogući ishodi uključuju:

1. Ekonomske koristi: Projekt može donijeti značajne gospodarske koristi određenom gradu, od razvoja turizma do otvaranja radnih mjesta u kulturnom sektoru. To može dovesti do razvoja nove infrastrukture i objekata, kao što su muzeji, galerije i prostori za izvedbe.

2. Povećano kulturno sudjelovanje: Projekt može dovesti do povećanog sudjelovanja i angažmana u kulturnim aktivnostima i događajima, kako lokalnog stanovništva tako i posjetitelja. To može rezultirati aktivnijom i živahnijom kulturnom scenom u gradu, s više mogućnosti za umjetnike i kulturne organizacije.

3. Kulturna razmjena i suradnja: Projekt može poticati kulturnu razmjenu i suradnju diljem Europe i šire, gradeći mostove između različitih zajednica i promičući interkulturalni dijalog.

4. Poboljšanje kulturne baštine: Projekt može pomoći u poboljšanju očuvanja i promicanja mjesta kulturne baštine i tradicije u određenom gradu, podižući svijest o njihovoj važnosti i vrijednosti.

5. Kulturni identitet i ponos: Projekt može pomoći u promicanju osjećaja kulturnog identiteta i ponosa među stanovnicima određenog grada, dok oni svijetu prikazuju svoju kulturnu baštinu i kreativnost (Lähdesmäki, 2014).

Projekt Europske prijestolnice kulture ima značajan društveno-kulturni utjecaj na odabrane gradove i njihove okolne regije, što može utjecati na različite aspekte društva, uključujući:

5.2. Kulturni utjecaj

Projekt Europske prijestolnice kulture ima značajan kulturni utjecaj promicanjem kulturne raznolikosti, poticanjem međukulturalne razmjene i dijaloga, unaprjeđenjem kulturne infrastrukture i promicanjem kulturnog angažmana i sudjelovanja. Određivanje grada za europsku prijestolnicu kulture može pomoći u podizanju njegovog globalnog profila, privlačenju međunarodnih posjetitelja i kulturnih organizacija te pobuditi ponos i entuzijazam među lokalnim stanovništvom. Projekt potiče gradove da razviju bogat i raznolik kulturni program koji prikazuje njihovu povijest, baštinu, glazbu, književnost, umjetnost i performanse, često sadržavajući međunarodne suradnje i teme. Štoviše, projekt Europske prijestolnice kulture pruža prilike kulturnim organizacijama i umjetnicima da pokažu svoj rad, razviju novu publiku i suradnju te pristupe novim resursima i financiranju. Također promiče kulturni angažman i sudjelovanje uključivanjem lokalnog stanovništva i zajednica u planiranje i izvođenje kulturnih događaja i aktivnosti (Bosredon & Perrin (2019)).

5.2.1. Kulturni utjecaj na lokalnu zajednicu

U okviru same lokalne zajednice, projekt EPK može imati značajan društveno-kulturni utjecaj na odabrane gradove i njihove okolne regije, što može utjecati na različite aspekte društva, uključujući:

1. Jačanje društvenog tkiva: Projekt može spojiti različite zajednice i kulture u određenom gradu, potičući društvenu koheziju i suradnju. Potiče sudjelovanje građana, posebno

onih iz podzastupljenih zajednica, da se uključe u kulturne aktivnosti, što može dovesti do većeg angažmana u lokalnoj zajednici.

2. Promicanje kulturne raznolikosti: Projekt stavlja u središte pozornosti kulturnu raznolikost određenog grada, s fokusom na predstavljanje, očuvanje i promicanje lokalnih tradicija i umjetničkih izričaja. Ovaj proces može olakšati međukulturni dijalog, poboljšati međukulturalno razumijevanje i pridonijeti smanjenju predrasuda i stereotipa.

3. Poticanje inovacija i kreativnosti: Projekt može djelovati kao katalizator inovacija i kreativnosti spajanjem umjetnika, kreativaca i intelektualaca iz različitih područja koji mogu dovesti do razvoja novih umjetničkih projekata i suradnji.

4. Potpora lokalnim kulturnim industrijama: Projekt može dati poticaj za razvoj kulturnih industrija u određenom gradu, s koristima za zapošljavanje, infrastrukturu i poduzetnički ekosustav.

5. Povećanje vidljivosti i turizma: Projekt može povećati vidljivost određenog grada na globalnoj razini, privlačeći posjetitelje iz cijelog svijeta. To može dovesti do razvoja turističke industrije, koja može stvoriti radna mjesta u povezanim sektorima.

Sve u svemu, društveno-kulturni učinci projekta Europske prijestolnice kulture imaju dalekosežne učinke koji mogu dovesti do širih društvenih promjena, uključujući promicanje kohezije zajednice i međukulturalnog razumijevanja.

5.3. Politički utjecaj

Projekt Europske prijestolnice kulture također može imati značajan politički utjecaj, utječući na odnose između odabranog grada i regionalnih i nacionalnih vlasti, kao i na imidž Europske unije kao promotora kulturne raznolikosti i kreativnosti. Neki mogući politički ishodi i utjecaji projekta uključuju:

1. Jačanje političkih i međuvladinih odnosa: Projekt može ojačati političke i međuvladine odnose između određenih gradskih, regionalnih i nacionalnih vlasti. To može dovesti do bolje komunikacije i suradnje, što može rezultirati razvojem novih politika i strategija te boljim rezultatima za rješavanje zajedničkih urbanih problema.

2. Promicanje struktura lokalne uprave: Uspostavom nove kulturne agencije ili povjerenstva, projekt može promicati razvoj struktura lokalne uprave koje reguliraju upravljanje, koordinaciju i organizaciju kulturnih događaja i aktivnosti. To može dovesti do učinkovitijeg i usklađenijeg odgovora na kulturna pitanja i mogućnosti.

3. Razvoj međunarodnih i regionalnih partnerstava: Projekt može dovesti do razvoja međunarodnih i regionalnih partnerstava, pružajući prilike za kulturnu i umjetničku razmjenu, razmjenu najboljih praksi i politika te kulturnu diplomaciju. Ove inicijative također mogu poboljšati gospodarsku suradnju, trgovinu i ulaganja.

4. Promicanje europskih vrijednosti i identiteta: Projekt može promicati europske vrijednosti i identitet, jačajući važnost kulturne raznolikosti, slobode izražavanja i poštivanja ljudskih prava i građanskih sloboda.

5. Poboljšanje međunarodnog imidža grada i zemlje domaćina: Projekt može imati pozitivan utjecaj na međunarodni imidž grada i zemlje domaćina, poboljšavajući njihovu reputaciju kao središta inovacija, kulture i kreativnosti. To može imati pozitivne implikacije za turizam, ulaganja i trgovinu.

Sve u svemu, politički ishodi projekta Europske prijestolnice kulture mogu imati dugotrajan učinak, poboljšavajući strukture upravljanja, potičući suradnju i diplomaciju među nacijama te promičući europske vrijednosti i identitet (Garcia & Cox, 2013).

6. USPOREDBA ISHODA PROJEKTA EPK U LUČKIM GRADOVIMA

Konzultantska firma ECORYS, koji je Europska komisija 2014. angažirala da radi post-evaluacije gradova EPK, izdvaja šest strategija u ovom procesu vrednovanja, a to su: turistička privlačnost, razvoj kulturnog sektora, stavljanje fokusa na zajednicu, razvoj kulture, sporta i turizma, urbana regeneracija i razvoj kreativnih industrija. Komisija je 2017. predstavila i alat Cultural and Creative Cities (C3) Monitor koji je namijenjen kao pomoć nacionalnim, regionalnim i lokalnim vlastima da identificiraju svoje snage i slabosti, koristeći dostupne kvalitativne i kvantitativne podatke svih gradova koji su već nosili titulu EPK (European Commission, 2017).

Mjerenje multidimenzionalne uloge kulture u održivom razvoju i harmonizacija statistike i indikatora na međunarodnom nivou predstavljali su glavne izazove ne samo za nove članice EU (Urošević & Rakitovac, 2015). Metodologija koju su gradovi-domaćini koristili kako bi izvršili evaluaciju postignutih rezultata poslije EPK različita je koliko su bili različiti i kriteriji po kojima ih je Europska komisija odabirala ili modeli prijestolnica kulture koje su ti gradovi implementirali, politika koja je iza toga stajala, koliki su budžet izdvajali i što im je bilo u fokusu. Budući da su svi analizirani gradovi u deceniji koja je prethodila tituli već povećali izdvajanja za kulturu i ulagali u infrastrukturu, mora se uzeti sa rezervom koliko je postignuto s budžetom za EPK. Kompariranjem samih podataka (brojeva) ne bi se stiglo daleko u procjeni budući da, recimo, isti broj turista ne donosi istu dobit od turizma, jer dnevni turisti nemaju isti ekonomski utjecaj kao oni koji ostaju da prenoće (Griffiths, 2006: 418). Dok je čisti socijalni, politički, pa i kulturni utjecaj teško dokazati, a još teže komparirati s onim što je postignuto u drugim gradovima, usporedbom dostupnih podataka o ekonomskim pokazateljima obrađenim u ovom radu mogao bi se izvući osnovni zaključak da je titula svima donijela ekonomsku korist, da je broj turista ostao povećan i nekoliko godina nakon titule u slučaju Liverpoola, Marseillea i Genove i da je poboljšán imidž ovih gradova na lokalnom, nacionalnom i globalnom nivou, dok kod Rijeke još uvijek ne postoje službeni podaci niti vremenska distanca potrebna za usporedbu.

U studiji "Europske prijestolnice kulture: uspješne strategije i dugoročni efekti" (2013) Beatriz Garcia i Tamsin Cox navode da je program ostvario značajan učinak u gradovima

domaćinima, ali da to nije uvijek lako potkrijepiti dokazima uslijed sve većih ambicija i očekivanja. Garcia i Cox kao neka od područja pozitivnog utjecaja za koja postoje očiti dokazi izdvajaju:

- kulturnu vibrantnost grada – program doprinosi jačanju mreža, novim suradnjama, poticanju na nastavak novog rada. Gradovi s niskim, pa čak i negativnim, profilom mogu doživjeti renesansu imidža, privlačeći značajnu pozornost medija i poboljšavajući lokalne, nacionalne i međunarodne percepcije.
- turističke trendove – iako tvrdnje o ekonomskom učinku ponekad mogu biti pretjerane ili nedokazane (osobito u pogledu otvaranja radnih mjesta), očito je da EPK može imati značajan utjecaj na neposredne do srednjoročne turističke trendove, a u slučaju gradova koji mogu proći kroz značajno repositioniranje, ovi učinci mogu biti trajati mnogo godina nakon EPK (Garcia & Cox, 2013: 196).

6.1. Socio-ekonomski ishod

Gomes i Libero-Cano (2018) utvrdili su da je BDP u regijama koje su bile domaćini EPK za 4,5% viši nego u drugim regijama tijekom događaja i da efekt traje i poslije pet godina. Oni stoga navode da se ovim potvrđuje da je ekonomska dimenzija događaja značajna i da dokazuje da EPK služi kao katalizator za urbanu regeneraciju i razvoj. S druge strane, studija koju su sprovedi Steiner, Frey & Hotz (2015) nije utvrdila da EPK uopće utječe na regionalni BDP. Prema njihovim istraživanjima, od 1995. do 2003. broj noćenja u nekom gradu skočio je u prosjeku za 12% u godini kada je bio EPK, ali je opao gotovo za 4% odmah u narednoj godini (Steiner et al. 2015).

U Genovi, Liverpoolu i Marseilleu više nego u Rijeci, EPK je predstavljao samo dio dugoročnog financijskog ulaganja u ekonomsku, društvenu i urbanu regeneraciju kroz kulturu koje je započelo godinama prije dobivanja titule i nastavilo se i nakon nje. Titula je predstavljala samo jednu kocku u već formiranom mozaiku. Liverpool je na primjeru Glasgowa – prvog nominiranog grada koji nije imao jak identitet kao kulturna prijestolnica – shvatio da ulaganje u fizičku infrastrukturu nije dovoljno i da je potrebno dodati nematerijalne vrijednosti kao što su ljudski kapital i zajednica (Sacco & Blessi, 2005). Tako je Liverpool u obnavljanje fizičkog

izgleda grada u deceniji prije titule uložio četiri milijarde funti, Genova je 252 milijuna eura utrošila na revitalizaciju objekata u gradu tijekom tri godine (2001-2004), a Marseille je za slične projekte dao 665 milijuna. U kulturni program predviđen za EPK ulaganja su im bila slična u milijunima: Genova 33,2, Liverpool 38,7, Marseille 38 milijuna eura.

Kada je riječ o odnosu lokalnog stanovništva prema EPK, Steiner i suradnici (2015) u studiji navode da projekt tijekom godine trajanja negativno utječe na raspoloženje lokalnog stanovništva, najvjerojatnije zbog visokog nivoa javnih troškova, gužve i poskupljenja smještaja. Koeficijent zadovoljstva životom kod stanovnika EPK je bio -0,8 na skali od 1 do 4 (Ibid).

6.1.1. Turizam

Sva četiri grada kojima se bavimo u ovom radu su luke koje su pripadale nekadašnjim imperijama i u post-industrijskom periodu doživjele socio-ekonomsku stagnaciju, te se danas oslanjaju na turizam i kulturu za novi urbani razvoj (Mah, 2014). No, iako je kultura igrala presudnu ulogu u privlačenju dodatnih turista, njihova najveća potrošnja ostala je van kulturnog sektora i bila koncentrirana na hotele, catering i kupovinu (Palmer, 2004). I ulaganje u spektakle i velike manifestacije bio je dio šireg razumijevanja kulture kao sile koja stoji iza privlačenja turista (Garcia & Cox, 2010).

Prema zvaničnim podacima, Liverpool je 2008. godine posjetilo dodatnih 9,7 milijuna ljudi koji su došli zbog EPK, što je trećina od ukupnog broja turista, a zabilježeno je i 1,14 milijuna dodatnih noćenja u samom gradu. Ti su posjetitelji ostavili 753,7 milijuna funti (Garcia et. Al, 2010). Iz Europe i svijeta došlo je 2,6 milijuna turista od kojih su 300.000 zaista pratili programe (Ibid.). Čak 66% publike bili su oni koji u grad dolaze prvi put, i to se odnosilo na 97% stranaca i 87% državljana Ujedinjenog Kraljevstva iz svih ostalih regija van Merseysida (Garcia & Cox, 2010). Noćenja su uplaćivali posjetitelji iz inozemstva – 54,5% i UK 39,9%, a polovina njih se opredijelila da odsjedne u hotelima van grada (Ibid: 29). Zahvaljujući povećanom broju gostiju, 14.912 ljudi dobilo je posao u turizmu (Ibid.).

Marseille je izračunao porast ukupnog broja turista u regiji EPK za 11%, 17% u broju inozemnih turista, a trećina su, kao i u Liverpoolu, bili sasvim novi turisti. Zabilježeno je i 5,7 milijuna noćenja (9% više nego prethodne godine).

Iako se na programe vezane za EPK očekivao dolazak milijun turista, Rijeka se 2020. suočila s lockdownom zbog pandemije Covid-19, te je 2020. u gradu zabilježeno samo 61.694 dolazaka, što je 37% od ukupnog broja dolazaka 2019. godine (166.568), kao i 219.758 noćenja – 47% od ukupnog broja noćenja prethodne godine, kada ih je bilo 467.720 (Turistička zajednica grada Rijeke, 2021).

Broj turista u Genovi bio je 1,23 milijuna, a broj noćenja iznosio je 586.000 – 20% više nego pet godina ranije. Podaci iz 2014, deceniju nakon titule, pokazuju da je broj turista nastavio da raste i prešao 1,58 milijuna, uz 800.000 noćenja (Jones, 2020). Kada je riječ o ekonomskom učinku, procjenjuje se da je u pitanju između 220,5 i 262,5 milijuna eura, koje su uglavnom ostavili nerezidenti čija je dužina ostajanja i prosječna potrošnja te godine porasla u odnosu na ranije periode (Sacco & Blessi, 2005). Programe tijekom EPK je posjetilo 2,8 milijuna ljudi (40% preko planiranog cilja), uz prosječnu dnevnu posjećenost od oko 8.000 ljudi. Muzeje je obišlo 380.000 ljudi. Istraživanje tržišta o posjećenosti većih manifestacija pokazuje da 60% posjetitelja nije bilo iz grada.

Iako veliki skok broja turista tijekom velikih manifestacija obično prati isto tako oštar pad u narednim godinama, pošto je, kako naglašava Griffiths (2006), teško očekivati da se nekadašnji industrijski gradovi lako probiju među čvrsto ustoličenu hijerarhiju europskih urbanih destinacija, Richards & Rotariu (2011) su ustanovili da se broj noćenja koji je skočio u godini EPK zadržava na plus 11% dugoročno. Da bi vratili turiste u grad i narednih godina, ovi gradovi se ne smiju oslanjati na jedan veliki događaj poput EPK, već moraju nanovo stvarati nove i ponavljati stare manifestacije kako bi od njih napravili stalan kulturni resurs (Richards & Palmer, 2010).

6.1.2. Imidž grada

Svi gradovi su nakon titule EPK prijavili poboljšanje imidža lokalno, nacionalno i globalno. U godini titule, 85% stanovnika Liverpoola smatralo je da je grad postao bolje mjesto nego pre godinu dana. Tijekom priprema za EPK, pozitivan dojam među Britancima o Liverpoolsu skočio je s 53% na 60%, a negativni pao s 20% na 14%. Grad je 77% posjetitelja smatralo "sigurnijim", 99% posjetitelja je reklo da im se posebno se sviđjela "opća atmosfera", a

97% "osjećaj dobrodošlice". Da je EPK pozitivno utjecao na imidž Liverpoola smatra 68% britanskih poduzeća (Garcia at al. 2010).

U Marseilleu je 76% stanovnika smatralo da je EPK stvorio pozitivan imidž o gradu i ostatku Provanse na nacionalnom i globalnom nivou. Prema njima, imidž se odnosio na kulturno bogatstvo (80%), otvorenost prema svijetu (79%), dinamičnost (79%) i gostoljubivost (75%) (ECORYS, 2014).

I Genova je širom Italije percipirana u pozitivnom svjetlu. Talijani (72,3%) i Genovežani (88,5%) smatraju da je EPK imao pozitivan utjecaj na sam grad (Sacco & Blessi, 2005). Rujna 2003. samo je 17,8% Talijana znalo da će Genova biti EPK 2004, dok je u ožujku 2004. taj broj skočio na 46%. (Palmer, 2004).

Svi gradovi su ulagali u marketing kako bi poboljšali svoj imidž. Liverpool je za šest godina potrošio 20% budžeta na marketing, odnosno 27 milijuna funti, od toga tijekom 2008. oko pet milijuna. Marseilles je u godini EPK dao 11,8 milijuna na reklamiranje. U tisku se u prosjeku pojavljivalo 29 članaka dnevno, dok je web stranica projekta imala je prosjek od 50.000 mjesečnih pristupa. Kampanja Genova2004. osvojila je Grand Prix Pubblicità Italia kao najbolja javna komunikacijska kampanja godine, a osvojila je i nagradu Globus za najbolji novi turistički projekt u svijetu, koji dodjeljuje Britanska udruga putopisaca.

6.1.3. Posjećenost programa i angažiranje javnosti

Iako se procjenjuje da EPK posjeti u prosjeku 2,5 milijuna ljudi (Garcia & Cox, 2010), u nekim primjerima dolazi do velikog odskakanja, kao što je slučaj s Liverpoolom (14 milijuna) i Marseillesom (12,7 milijuna).

Tablica 6. Ukupan broj posjetitelja manifestacija EPK (u milijunima)

Genoa	2,8
Liverpool	14
Marseilles	12,7

Rijeka	NA
--------	----

Izvor: Garcia & Cox, 2013.

Kao najpozitivnija dimenzija utjecaja EPK na društvo uzima se učinak na lokalnu zajednicu i poticanje osjećaja ponosa među žiteljima, što je povezano i s percepcijom grada u medijima, te je između 50% i 90% stanovnika u svim prijestolnicama kulture smatralo da je grad postao bolje mjesto nakon održavanja jednogodišnje manifestacije (Garcia & Cox, 2013). Kada je riječ o želji lokalnog, gradskog stanovništva da uzme učešća u događanjima, u Liverpoolu je bar jednom događaju vezanom za EPK prisustvovalo 66% građana, a u Marseilleu 74%. U Liverpoolu se u organizaciju uključilo 1.000 volontera, a u Rijeci samo tijekom ljeta 363 sa 1.615 volonterskih sati. Volonteri u Liverpoolu navode pozitivna lična iskustva, pri čemu je 64,8% ispitanika reklo da su "pokazali posjetiteljima koliko je Liverpool sjajan", dok 44,9% kaže da je "dalo doprinos lokalnoj zajednici". Ostale percipirane koristi uključuju upoznavanje ljudi, građanski ponos; učenje novih stvari i razvijanje vještina i poboljšanje samopouzdanja (Garcia et. al, 2010). U Marseilleu je od januara do rujna 2013. u projekte vezane za EPK sudjelovalo 236.000 učenika iz gradskih škola (ECORYS, 2014). U Genovi su građani i institucije o svom trošku renovirali zgrade u svom vlasništvu, koje predstavljaju dio kulturne baštine grada.

Tablica 7. Komparacija dijela brojčanih podataka za četiri luke EPK

Grad	Genova	Liverpool	Marseille	Rijeka
Godina titule	2004	2008	2013	2020
Stanovnika u godini titule	601.338	454.041	861.635	128.600 (popis 2011)
Promjena u broju stanovnika	558.745 (2023)	486.100 (2021)	870,321 (2020)	108.622 (2021)
Lokalni BDP i nacionalni BDP u godini EPK	€22.938/ €33,396	£19.647 £21,103	€ 40.500 € 42,602	\$15.900 \$14.100
Lokalni BDP i	€26.168	£30.426	€40.500	\$

nacionalni BDP, kasnije	€31.616 (2017)	£32.141 (2022)	(2020) € 43,658 (2021)	\$17.315 (2021)
Broj manifestacija EPK	439	7.000	900	600
Ulaganje u kulturni program EPK	33,2m	38,7m	38m	NA
Ukupna višegodišnja investiranja u objekte i infrastrukturu	252m	4.000m	665m	NA
Predviđeni budžet za EPK	60m	130m	98m	70m
Broj dodatnih noćenja u hotelima	586.633 (2005) 801.833 (2014)	1,14 m	500.000	-247.962
Broj posjetitelja kulturnih događaja u okviru EPK	2.8m	14m	12,7m	NA
Ukupna ekonomska korist za grad	€220,5 – 262,5 m	£753.8m	NA	NA
% građana koji je vidio pozitivan imidž	88,5	85%	76%	NA
% građana koji su prisustvovali bar jednom događaju EPK	NA	66%	74%	NA
Broj dodatnih turista u odnosu na prethodnu godinu	225.000 (+8%, ukupno 2,8m)	9,7 m (+35%, ukupno 27m)	800.000 (+10%, ukupno 8,8m)	-104.874 (-66%, od 166.568 tijekom 2019)

Izvori: Garcia et. al. (2010), Liverpool Culture Company (2008), Jones, (2020), ECORYS (2014), Rijeka2020 (2021), Turistička zajednica grada Rijeke (2021).

6.2. The Cultural and Creative Cities Monitor

Kako bi potvrdila da je kultura bitan, a danas možda i najbitniji faktor urbane regeneracije, Europska komisija osmislila je alat nazvan Monitor kulturnih i kreativnih gradova (The Cultural and Creative Cities Monitor) koji treba pomoći nacionalnim, regionalnim i općinskim kreatorima politike "da identificiraju lokalne snage i prilike i usporede svoje gradove sa sličnim urbanim centrima koristeći kvantitativne i kvalitativne podatke" (Europska komisija, 2023). Riječ je o instrumentu za promoviranje međusobne razmjene i učenja između gradova, a skup usporedivih podataka otvorit će nova pitanja i uvide u ulogu kulture i kreativnosti u društvenoj i ekonomskoj dobrobiti gradova (Ibid.).

Od 2017. objavljena su dva izdanja Monitora (drugo 2019. godine) s podacima o 190 gradova iz 30 država EU, plus Norveška i Švicarska, koji su odabrani na osnovu svog dokazivog angažiranja u promoviranju kulture i kreativnosti (European Commission, 2019). Više od polovine ovih gradova, 98 do 2019., bili su i nosioci titule EPK, te bi Rijeka predstavljala broj 99. Drugo izdanje Monitora predstavlja update prvog jer sadrži 22 grada više, a na odgovarajućoj stranici na web-stranici¹ Europske komisije moguća je i komparacija gradova koji su slični po broju stanovnika, GDP-u ili broju zaposlenih.

Tablica 8. Podaci 29 kvantitativnih indikatora u devet dimenzija i tri glavna aspekta Monitora

¹ <https://composite-indicators.jrc.ec.europa.eu/cultural-creative-cities-monitor>

29 Indicators		9 Dimensions		3 main facets
1	Sights & landmarks		1.1 Cultural Venues & Facilities	Cultural Vibrancy
2	Museums & art galleries			
3	Cinemas			
4	Concert & music halls			
5	Theatres			
6	Tourist overnight stays		1.2 Cultural Participation & Attractiveness	
7	Museum visitors			
8	Cinema attendance			
9	Satisfaction with cultural facilities			
10	Jobs in arts, culture & entertainment		2.1 Creative & Knowledge-based Jobs	Creative Economy
11	Jobs in media & communication			
12	Jobs in other creative sectors			
13	ICT patent applications		2.2 Intellectual Property & Innovation	
14	Community design applications			
15	Jobs in new arts, culture & entertainment enterprises		2.3 New Jobs in Creative Sectors	
16	Jobs in new media & communication enterprises			
17	Jobs in new enterprises in other creative sectors			
18	Graduates in arts & humanities		3.1 Human Capital & Education	Enabling Environment
19	Graduates in ICT			
20	Average appearances in university rankings			
21	Foreign graduates		3.2 Openness, Tolerance & Trust	
22	Foreign-born population			
23	Tolerance of foreigners			
24	Integration of foreigners			
25	People trust		3.3 Local & International Connections	
26	Accessibility to passenger flights			
27	Accessibility by road			
28	Accessibility by rail		3.4 Quality of Governance	
29	Quality of governance			

Izvor: European Commission 2023. (<https://composite-indicators.jrc.ec.europa.eu/cultural-creative-cities-monitor>)

U **Tablici 8.** vidimo da Monitor bilježi kvantitativne podatke s 29 indikatora relevantnih za devet dimenzija koje odražavaju tri glavna aspekta kulturne, društvene i ekonomske vitalnosti gradova (Ibid.). Kvalitativna komponenta nadopunjuje kvantitativne podatke najbitnijim kulturnim i kreativnim dobrima koje gradovi posjeduju i tiču se glavnih kulturnih objekata, umjetničkih institucija ili događaja uživo, sve do razvoja strategija politike i infrastrukture koji pokazuju koliko su gradovi predani u podršci kulturi i kreativnosti (Ibid.).

Dvadeset devet pokazatelja odabrano je na osnovu temeljnog pregleda literature, korištenja osam relevantnih izvora i nekoliko krugova stručnih konzultacija, tako da:

- Kulturna živost mjeri kulturni "puls" grada u smislu kulturne infrastrukture i sudjelovanja u kulturi;

- Kreativno gospodarstvo obuhvaća opseg u kojem kulturni i kreativni sektori doprinose gospodarstvu grada u smislu zapošljavanja, otvaranja radnih mjesta i inovacija;

- Poticajno okruženje identificira materijalnu i nematerijalnu imovinu koja pomaže gradovima privući kreativne talente i potaknuti kulturni angažman (Ibid.).

Ocjene se izračunavaju kao prosjek rezultata podindeksa Kulturna živost (40%), Kreativna ekonomija (40%) i Poticajno okruženje” (20%). Rezultati pokazuju u čemu su gradovi dobri i gdje mogu biti bolji, učeći od sličnih gradova.

6.2.1. Monitor za Genovu, Liverpool, Marseille i Rijeku

Korištenjem online verzije Monitora pokušali smo usporediti četiri lučka grada koji su predmet ovog rada, ali rezultate treba uzeti s rezervom jer se ovi gradovi ne nalaze u istim kategorijama po kojima su razvrstani (broj stanovnika, GDP, zaposlenost), a podatci za Rijeku odnose se na period prije EPK, ali u vrijeme priprema za projekt. No, i pored ovih manjkavosti, ipak je moguće donekle steći uvid da su gradovi koji su ulagali u kulturu imali od toga ekonomske koristi i na drugim poljima (Culture and Creative Cities Monitor, 2019).

Tablica 7. Indeks kulturnih i kreativnih gradova, kulturne živosti, kreativne ekonomije i poticajnog okruženja prema Monitoru

	Genova (IT)	Liverpool (UK)	Marseille (FR)	Rijeka (HR)*
Index Kulturnih i kreativnih gradova	20,6	23,3	17,4	15,9
- 🏠 Kulturna živost	27,8	18,4	15,8	17,3
- 🏛️ Kulturna mjesta i objekti	25,3	15,0	19,1	16,0
Znamjenitosti	25,4	17,8	10,3	29,3
Muzeji i umjetnicke galerije	24,9	14,7	8,7	31,9
Kina	43,4	6,8	22,6	7,0
Koncertne i glazbene sale	12,7	30,3	16,6	5,1
Kazališta	20,0	6,7	27,6	21,3
+ 🏡 Kulturno učešće i privlačnost	30,2	21,8	12,5	18,6
- 📈 Kreativna ekonomija	16,4	20,0	16,5	8,7
+ 👤 Kreativni i poslovi zasnovani na znanju	27,2	24,2	17,3	13,4
+ 🔄 Intelektualno vlasništvo i inovacije	10,9	12,7	12,5	2,0
+ 🚀 Novi poslovi u kreativnom sektoru	8,3	19,6	17,7	7,4
- 🌱 Poticajno okruženje	14,5	39,8	22,3	27,3
+ 🧑🏫 Ljudski kapital i obrazovanje	10,5	25,9	22,4	19,8
+ 🤝 Otvorenost, tolerancija i povjerenje	13,7	54,3	19,0	42,0
+ 🌐 Lokalne i međunarodne veze	24,6	29,4	20,5	9,4
+ 🏛️ Kvalitet uprave	22,1	65,8	54,0	24,1
<i>*podatci se odnose na period prije EPK</i>				

Izvor: European Commission 2023.

Kao što pokazuje Tablica 7., najveći kulturni i kreativni skor ima Liverpool (23,3), a slijede Genova, Marseille i Rijeka (20,6, 17,4 i 15,9), koja je ocjenjivana prije godine u kojoj je bila EPK. U odnosu na druge gradove, Liverpool ima nižu kulturnu živost od Genove, sličnu kao Marseilles i Rijeka, i manje kulturnih mjesta i objekata, u čemu prednjače Genova, Rijeka i Marseilles tim redosljedom. Genova je prva u kulturnoj privlačnosti. Liverpool bilježi najviše ocjene u oblasti kreativne ekonomije, Genova i Marseilles su izjednačeni iza njega, dok je Rijeka na dnu ljestvice. Ipak, ono što najviše izdvaja Liverpool od drugih u ovoj grupi je poticajno okruženje, naročito u vidu otvorenosti, tolerancije i povjerenja. Po tome mu je najbliža Rijeka.

7. ZAKLJUČAK

Tijekom godina, mnogi lučki gradovi doživjeli su transformaciju, od središta trgovine i kulturne razmjene do mjesta koja su često zapostavljena i suočena s ekonomskim izazovima. Cilj ovog rada je da pokaže u kojoj mjeri kultura može poslužiti kao bitan instrument regeneracije i pomoći u ponovnom pozicioniranju ovih gradova na europskoj sceni, posebno u okviru projekta Europske prijestolnice kulture (EPK).

Analizom četiri odabrana lučka grada – Genove, Liverpoola, Marseillea i Rijeke – ukazano je na mogućnosti i prednosti koje EPK može pružiti u urbanoj regeneraciji. Ulaganja u obnovu povijesnih lokaliteta, modernizacija infrastrukture i promocija kulturnih događanja doprinijeli su transformaciji navedenih gradova. Međutim, kroz kritičko promišljanje, bitno je razmatrati i izazove koji prate post-EPK razdoblje.

Iako EPK nesumnjivo otvara vrata urbanim preobrazbama, postavlja se pitanje kako održati stečeni momentum. Kako osigurati da kultura ne bude samo prolazna faza, već trajni temelj urbanog razvoja? Ključ je u holističkom pristupu koji kulturu vidi ne samo kao alat, već kao osnovu razvoja svakog grada. Za to je nužna izgradnja održivih modela koji će njegovati kulturne aktivnosti, uključivati lokalnu zajednicu te osigurati da se unapređenja provode u skladu s interesima zajednice.

U ovom radu analizirani su različiti aspekti urbane obnove, s naglaskom na ulogu kulture kao pokretača društvenog i ekonomskog preporoda. Pored fokusa na ekonomske i infrastrukturne komponente regeneracije, nastojali smo elaborirati dublje razumijevanje uloge kulture u ovom procesu, naročito kako kulturna dinamika, strateško planiranje i lokalno zajedništvo mogu utjecati na budućnost lučkih gradova.

Zaključno, iako EPK pruža značajnu platformu za transformaciju lučkih gradova, imperativ je sagledati ovakve projekte kao početak, a ne kraj procesa. Za postizanje dugoročnih rezultata potrebno je detaljno strateško planiranje, kontinuirana istraživačka podrška i duboko razumijevanje važnosti kulture u gradskom tkivu. U tom smislu, i ovaj rad može poslužiti kao osnova za daljnje razmatranje uloge kulture u urbanom razvoju te kao poticaj za prepoznavanje njenog potencijala u oblikovanju budućnosti lučkih gradova.

8. LITERATURA

- Alcozer, F. (2005). "Il processo di trasformazione di una città europea". *Urbanistica*, 57, pp. 78-80.
- Andres, L. (2011). "Marseille 2013 or the final round of a long and complex regeneration strategy?", *Town Planning Review*, 82(1), pp. 61-76.
- Bianchini, F. (1993). "Culture, conflict and cities: Issues and prospects for the 1990s", in: *Bianchini, F. & Parkinson, M. (eds.) Cultural Policy and Urban Regeneration*, Manchester Press, pp. 199-213.
- Bianchini, F. (2008). *Cote book of photography*, Liverpool University Press
- Bianchini, F. & Simjanovska, V., ed. (2021). The impacts of the Covid-19 pandemic on European Capitals of Culture, Sibelius Academy Research Report Publications; 24, Helsinki
- Bladen, C., Kennell, J., Abson, E., Wilde, N. (2012). *Events Management: An Introduction*, Routledge, New York
- Bodo, C. & Bodo, S. (2016). "Country Profile; Italy". *Comprendim: Cultural Policies and Trends in Europe*, Roma
- Braudel, F. (1992). *Civilization and Capitalism, 15th-18th Century, Vol. III: The Perspective of the World*, University of California Press, Berkeley & Los Angeles
- Bullen, C. (2011). "European Capital of Culture as a regional development tool? The case of Marseille-Provence 2013". *Tafter Journal*, 42.
- Cowan, D., Bunce, S. (2006). "Competitive Cities and Secure Nations: Conflict and Convergence in Urban Waterfront Agendas after 9/11". *International Journal of Urban and Regional Research* 30 (2), pp. 427-439.
- Città Metropolitana di Genova (2017). *Deliberazione del Consiglio Metropolitan Direzione Ambiente*, <https://www.cittametropolitana.genova.it/it> (10.2.2023.)
- Dreissen, H. (2005). "Mediterranean Port Cities: Cosmopolitanism Reconsidered", *History and Anthropology* 16(1), pp. 129-141
- ECORYS (2009). Ex-post evaluation of 2007 & 2008 European Capitals of Culture, Ecorys, Luxembourg
- ECORYS (2014). Ex-post evaluation of 2013 European Capitals of Culture, Ecorys, Luxembourg
- European Commission (2023). Cultural and Creative Cities Monitor, <https://composite-indicators.jrc.ec.europa.eu/cultural-creative-cities-monitor> (10.5.2023.)

- European Commission (2019). Cultural and Creative Cities Monitor, <https://composite-indicators.jrc.ec.europa.eu/cultural-creative-cities-monitor/countries-and-cities> (11.1.2023.)
- European Commission (2018). Strategic framework for the EU's cultural policy, <https://culture.ec.europa.eu/policies/strategic-framework-for-the-eus-cultural-policy> (12.4.2023.)
- European Parliament and Council (2006). Decision 1622/2006/EC of the European Parliament and of the Council of 24 October 2006. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32006D1622> (1.2.2023.)
- European Parliament and Council (2014). Decision 1622/2006/EC of the European Parliament and of the Council of 16 April 2014, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32014D0445> (1.2.2023.)
- Falk, M. & Hagsten, E. (2017). "Measuring the impact of the European Capital of Culture programme on overnight stays: evidence for the last two decades," *European Planning Studies, Taylor & Francis Journals, vol. 25(12)*, pp. 2175-2191.
- Fitjar, R., Rommetvedt, H. & Berg, C. (2013). "European Capitals of Culture: elitism or inclusion? The case of Stavanger2008", *International Journal of Cultural Policy, 19:1*, pp. 63-83.
- France24 (2013). *Marseille European capital culture 2013 remake image rebrand France* <https://www.france24.com/en/20130112-marseille-european-capital-culture-2013-remake-image-rebrand-france> (12.2.2023.)
- Gabrielli B. (2005). "Genova, un piano strategico di natura operativa e i suoi esiti", *Urbanistica, 126*, pp. 57-63
- Garcia, B., Melville, R., Cox, T. (2010). *Impact08: European Capital of Culture Research Programme, University of Liverpool*
- Garcia, B. & Cox, T. (2013). *European Capitals of Culture: Success Strategies and Longterm Effects*, Study requests
- Genoa 2004 (2003). *Genoa 2004 – Press Kit*, Genoa
- Gomes, P., Libero-Cano, A. (2018). "Evaluating three decades of EcoC culture programme: a difference-in-differences approach", *Journal of Cultural Economics Vol. 42, No. 1*, pp. 57-73.
- Griffiths, R. (2006). "Evidence from the competition to select the European capital of culture 2008", *European Planning Studies, Vol. 14, Issue 4*, pp. 415-430.
- Harvey, D. (1989). "From managerialism to entrepreneurialism: the transformation in urban governance." *Geographiska Annaler 71 (B.1): 3-17*.
- Heerten, L. (2021). "Mooring Mobilities, Fixing Flows: Towards a Global Urban History of Port Cities in the Age of Steam", *Historical Sociology, Vol. 34, Issue 2*, pp. 350-374. <https://doi.org/10.1002/johs.12336>

- Hoyle, B. (2000). "Global and Local Change on the Port-City Waterfront", *Geographical Review* Vol. 90, No. 3, pp. 395-417.
- International Chamber of Shipping (2016). *Annual Review*, p. 54, [https://www.ics-shipping.org/docs/default-source/Previous-editions-of-the-ICS-Annual-Review/ics-annual-review-\(2016\).pdf?sfvrsn=4](https://www.ics-shipping.org/docs/default-source/Previous-editions-of-the-ICS-Annual-Review/ics-annual-review-(2016).pdf?sfvrsn=4) (15.5. 2023)
- IRMO (2020). Monitoring i evaluacija projekta Rijeka 2020 EPK, dostupno na <https://irmo.hr/projects/monitoring-i-evaluacija-projekta-rijeka-2020-europska-prijestolnica-kulture/> (10.5. 2023)
- Izveštaj o turističkom prometu grada Rijeke za 2020. godinu (2021). *Turistička zajednica grada Rijeke*
- Izveštaj o turističkom prometu grada Rijeke za 2021. godinu (2022). *Turistička zajednica grada Rijeke*
- Jackson, G. (2000). "Ports 1700-1840", in *The Cambridge Urban History of Britain*, ed. Peter Clark, Cambridge University Press. pp.705-733.
- Jones, Z.M. (2020). *Cultural Mega-Events: Opportunities and Risks for Heritage Cities*. New York, Routledge.
- Kornblum, W. (2022). *Marseille, Port to Port*, Columbia University Press, New York
- Lane, T. (1997) *Liverpool City of the Sea*, Liverpool University Press
- Liverpool Culture Company Limited (2002). *The world in one city: Extract from Liverpool's bid document*, Liverpool
- Mah, A. (2014). *Port Cities and Global Legacies: Urban Identity, Waterfront Work, and Radicalism*, Springer
- Marseille 2013 (2008). *Marseille 2013: The ambitions of Marseille-Provence for 2013 and the benchmarks of the bid project*, Marseille
- Mastropietro, E. (2007). "I Grandi Eventi come occasione di riqualificazione e valorizzazione urbanail caso di Genova", *Acme : annali della Facoltà di lettere e filosofia dell'Università degli studi di Milano*, Vol. 60, No. 1, pp. 169-208
- Neiva Ganga, R, Wise, N and Perić, M (2021) Exploring implicit and explicit cultural policy dimensions through major-event and neoliberal rhetoric. *City, Culture and Society*. ISSN 1877-9166
- Palmer, R. (2004). *European Cities and Capitals of Culture - City Reports Study Prepared for the European Commission*, Part II, Palmer/Rae Associates, Brussels
- Richards, G. & Palmer, R. (2010). *Eventful Cities: Cultural Management and Urban Revitalisation*, Butterworth-Heinemann, Oxford
- Richards G., Rotariu I. (2011). *Ten years of cultural development in Sibiu: The European Cultural Capital and beyond*, ATLAS, Arnhem

- Prijedlog polugodišnjeg izvještaja o izvršenju proračuna grada Rijeke za 2020. godinu, dostupno na (2020). Rijeka.hr, www.rijeka.hr/wp-content/uploads/2020/09/Prijedlog-polugodi%25C5%25A1njeg-izvje%25C5%25A1taja-o-izvr%25C5%25A1enju-Prora%25C4%258Duna-Grada-Rijeke-za-2020.-godinu.pdf (pristupljeno 10.6.2023.)
- Program Rijeka 2020 – Europska prijestolnica kulture (2019). Rijeka.hr
- Rullani, E. (2004). *Economia della Conoscenza. Creatività e Valore nel Capitalismo delle Reti*, Carocci Roma.
- Sacco, P.L., Blessi, G.T. (2005). European culture capitals and local development strategies: Comparing the Genoa and Lille 2004 cases, http://neumann.hec.ca/aimac2005/PDF_Text/Sacco_TavanoBlessi.pdf (22.2.2023.)
- Steiner, L., Frey, B. & Hotz, S. (2015). "European Capitals of Culture and life satisfaction, *Urban Studies*, 52(2), pp. 374–394. <https://doi.org/10.1177/0042098014524609> (5.3.2023.)
- The Guardian (2021). *Unesco strips Liverpool waterfront world heritage status* <https://www.theguardian.com/uk-news/2021/jul/21/unesco-strips-liverpool-waterfront-world-heritage-status> (4.2.2023.)
- Tommarchi, E. (2022). *European Port Cities and Urban Regeneration*, Taylor and Francis, London
- UN Habitat (2004). *The State of the World's Cities Report*
- Urošević, N. (2015). "Culture and Sustainable Urban Development – Valuing a Common European Heritage in Croatian Candidates for the ECOC", in: *Culture and Growth: Magical Companions or Mutually Exclusive Counterparts*, Lundgren, B. & Matiu, O. (eds.), UNECOC, Lucian Blaga University of Sibiu Press, pp. 127-138.
- Urošević, N. & Afrić Rakitovac, K. (2015). "Measuring the Multidimensional Role of Culture in Sustainable Development", in: *EU Perspectives: Innovation, Entrepreneurship and Economic Policy*, Rabar, D., Černe, K. & Zenzerović, R. (eds.), Pula, pp. 373–388.
- Zukin, S. (1995). *The Cultures of Cities*. Cambridge, MA Blackwell
- White, I. (2010). *Water and the City: Risk, Resilience and Planning for a Sustainable Future*, Routledge
- Yerli, D. (2020). Why does the History of Port Cities Matter? The case of Fin-de-siècle Salonica, *PortCityFutures*, dostupno na <https://www.portcityfutures.nl/news/why-does-the-history-of-port-cities-matter-the-case-of-fin-de-siecle-salonica> (1.2.2023.)

SAŽETAK

Ovaj rad istražuje višedimenzionalnu ulogu lučkih gradova u kontekstu kulture, s posebnim naglaskom na projekt Europske prijestolnice kulture (EPK). Studija ima za cilj razumjeti kako lučki gradovi pristupaju kulturnim, ekonomskim i socijalnim izazovima kroz prizmu urbane regeneracije i inicijative EPK-a. Koristeći multidisciplinarni pristup, istraživanje se usmjerava na povijesne kontekste, različite modele urbane regeneracije i specifične izazove i prilike s kojima se suočavaju lučki gradovi.

Metodologija uključuje komparativnu analizu više lučkih gradova koji su bili domaćini događaja EPK, kao i studije slučaja i intervjue s ključnim sudionicima. Ovaj sveobuhvatni pristup omogućava nijansirano razumijevanje utjecaja projekta EPK na gradove-domaćine u različitim dimenzijama, uključujući ekonomsku revitalizaciju, socijalnu inkluziju i održivost okoliša.

Ključni nalazi sugeriraju da projekt EPK nudi jedinstvenu platformu za angažman lučkih gradova u urbanoj obnovi, potičući i kulturno obogaćivanje i socio-ekonomski razvoj. Međutim, uspjeh ovih inicijativa ovisi o prilagodljivom upravljanju i uključenosti zajednice.

Studija zaključuje da lučki gradovi mogu iskoristiti projekte EPK kao katalizator za cjelovitu urbanu regeneraciju, pretvarajući se u dinamične, održive i inkluzivne zajednice. Ipak, ova transformacija zahtijeva nijansirano razumijevanje lokalnih izazova i aktivno sudjelovanje različitog skupa dionika.

Ovim radom doprinosi se rastućem korpusu literature na temu i nudi praktične uvide za donositelje odluka, urbaniste i lokalne zajednice.

Ključne riječi: EPK, urbana regeneracija, lučki gradovi, Rijeka, Marseilles, Genova, Liverpool, kultura, deindustrijalizacija

SUMMARY

This work explores the multifaceted role of port cities in the realm of culture, with a particular focus on the European Capital of Culture (ECoC) project. The study aims to understand how port cities navigate cultural, economic, and social challenges through the lens of urban regeneration and ECoC initiatives. Utilizing a multi-disciplinary approach, the research delves into historical contexts, various models of urban regeneration, and the specific challenges and opportunities that port cities face.

The methodology involves a comparative analysis of multiple port cities that hosted ECoC events, as well as case studies and interviews with key stakeholders. This comprehensive approach allows for a nuanced understanding of how the ECoC project impacts host cities in various dimensions, including economic revitalization, social inclusion, and environmental sustainability.

Key findings suggest that the ECoC project offers a unique platform for port cities to engage in urban regeneration, fostering both cultural enrichment and socio-economic development. However, the success of these initiatives is contingent upon adaptive governance and community involvement. The study concludes that port cities can leverage ECoC projects as a catalyst for holistic urban regeneration, transforming themselves into vibrant, sustainable, and inclusive communities. Nonetheless, this transformation requires a nuanced understanding of local challenges and the active participation of a diverse set of stakeholders.

By providing a comprehensive analysis of port cities in the context of cultural projects and urban regeneration, this thesis contributes to the growing body of literature on the subject and offers actionable insights for policymakers, urban planners, and community leaders.

Key words: ECoC, urban regeneration, port cities, Rijeka, Marseilles, Genoa, Liverpool, culture, deindustrialization